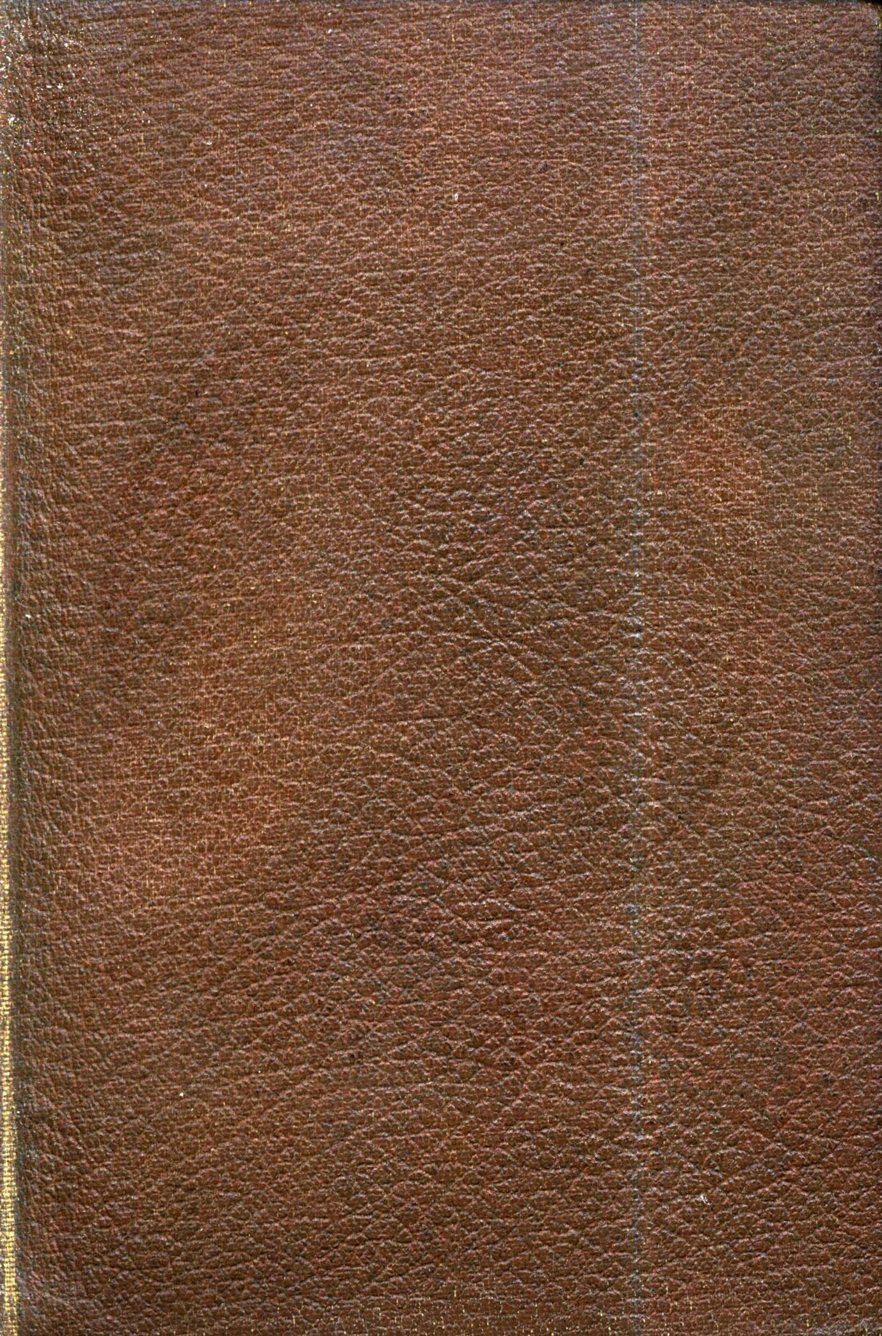

พระราชกำหนดเก่า

ครั้งกรุงศรีอยุธยา

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระศิลปานุจิตรการ (ฉัตร อินทรเสน)

ณวัดมกุฎกษัตริย์

ปีระกา พ.ศ. ๒๔๗๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ

ถนนบำรุงเมือง ในพระนคร

คำนำ

หนังสือที่พิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้เป็นพระราชกำหนดเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยา ในรัชชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระบ้าง ในรัชชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐบ้าง ในรัชชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทรบ้าง ต้นฉะบับเป็นสมุดไทยเขียนตัวรง มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ ราชบัณฑิตยสภาได้นำพระราชกำหนดเช่นนี้ออกพิมพ์ฉะบับ ๑ ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ แต่ก็ไม่ปรากฏว่าได้มีผู้อ่านและใส่ใจมากนัก จนเมื่อสองสามเดือนนี้มีฝรั่งนาย ๑ สืบความรู้ในเรื่องตำนานการปกครองเมืองไทย เพื่อจะเอาไปเรียบเรียงพิมพ์เป็นสมุดในภาษาอังกฤษ พบสมุดที่ราชบัณฑิตยสภาพิมพ์นั้น อ่านไม่เข้าใจเพราะเป็นภาษาครั้งกรุงเก่า จึงนำไปขออ่านกับข้าพเจ้าที่บ้าน ข้าพเจ้าช่วยอ่าน

และแปลบางตอนที่เข้าใจยาก เห็นว่าหนังสือนั้นทำให้เกิดความใคร่รู้ถ้อยคำที่ใช้ในสมัยก่อนแปลกไปจากที่ใช้ในสมัยนี้ นอกจากที่เป็นประโยชน์ส่อให้เห็นทางการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ยังมีประโยชน์แก่ผู้ศึกษาภาษาไทยด้วย เหตุดังนี้จึงได้ให้ค้นต้นฉะบับพระราชกำหนดเช่นเดียวกันที่มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ และยังมิได้เคยนำออกพิมพ์รวมได้ใหม่ในคราวนี้ ๑๐ ฉะบับ และรวมฉะบับที่เคยพิมพ์แล้วเข้าอีก ๑ จึงเป็น ๑๑ ฉะบับด้วยกัน การพิมพ์คราวนี้พิมพ์ถ้อยคำตามต้นฉะบับทั้งนั้น แต่มิได้คงตัวสะกดไว้ตามเดิมทั้งหมด เพราะฉะบับเดิมเป็นลายมือเสมียนผู้มือดีก็จริงอยู่ แต่ไม่ใช่คนรู้หนังสือ คำคำเดียวเขียนไว้แปลกๆกันมีเป็นอันมาก ที่กล่าวนี้เป็นแต่เพียงถ้อยคำที่อ่านเข้าใจในเวลานี้ แต่มีคำเป็นหลายคำซึ่งอ่านไม่เข้าใจ เป็นต้นว่าในหน้า ๑๒

บันทัด ๓ มีคำว่า "อย่าให้ลงลออยู่ได้" และใน หน้า ๒๔ บันทัดที่ ๖ มีคำว่า "ให้ทำแต่ในรัจสำหรับเมืองนั้นก่อน" ฉะนี้ ยังไม่เข้าใจว่า ลงลอ และ รัจ นั้นหมายความว่ากะไร จึ่งคงตัวสะกดไว้ตามฉะบับเดิม สำหรับจะได้สอบค้นหรือสันนิษฐานกันต่อไป

เมื่อได้คัดต้นฉะบับเตรียมตามที่กล่าวมานี้แล้ว พระยาโทณวณิกมนตรีมาแจ้งความว่า ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระศิลปานุจิตรการ (ฉัตร อินทรเสน) ในเดือนมิถุนายนนี้ เจ้าภาพมอบให้พระยาโทณวณิกมนตรี มาขอหนังสือไปพิมพ์แจก ได้ให้พระยาโทณวณิกมนตรี ดูต้นฉะบับที่เตรียมไว้ ก็เห็นว่าเป็นหนังสือควรพิมพ์ไว้โดยเหตุที่กล่าวมาข้างต้น จึ่งรับพิมพ์หนังสือนี้ในงานศพครั้งนี้

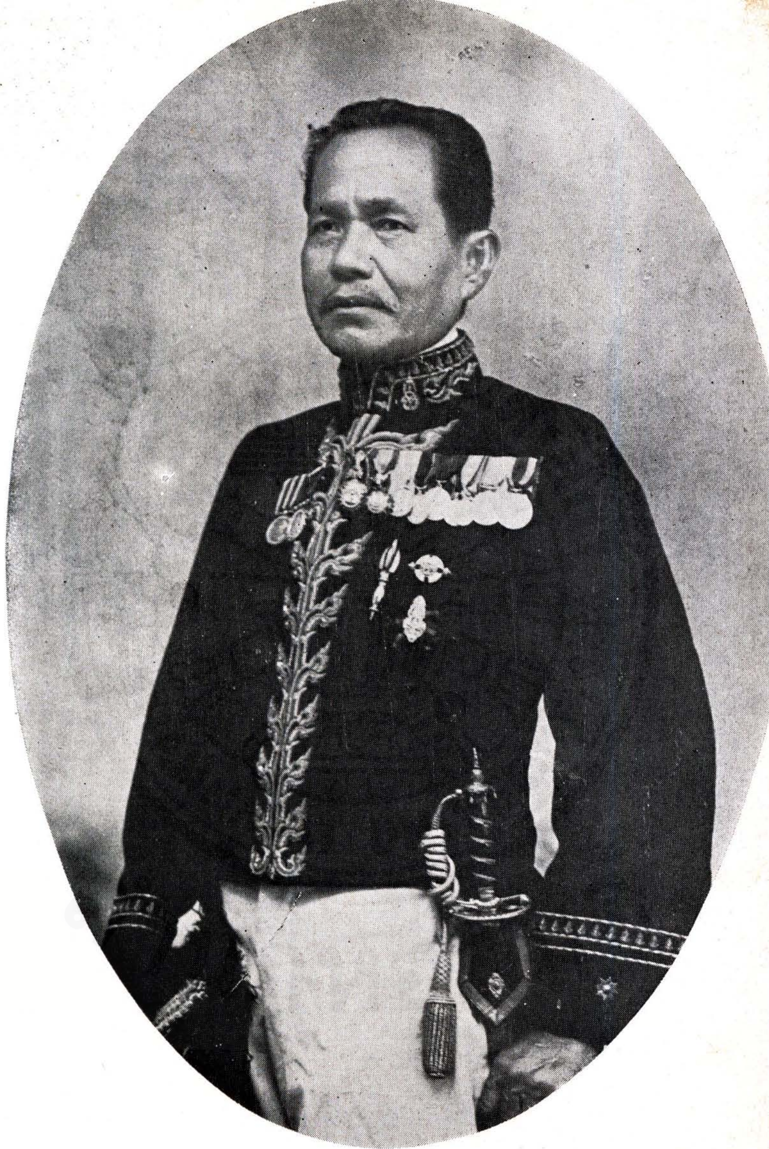
กรรมการราชบัณฑิตยสภาขออนุโมทนาในกุศลจิตต์ ซึ่งเจ้าภาพงานศพพระศิลปานุจิตรการได้บำเพ็ญเป็นปฏิการฉลองคุณผู้เป็นบุรพการี ขอ

วิบากสุขจงสำเร็จแก่ผู้ถึงมรณะตามสมควรแก่คติอุปบัตินั้น ๆ เทอญ

พินิตลงพิม

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๖

พระศิลปานุจิตรการ (ฉัตร อินทรเสน)

พ.ศ. ๒๔๐๒ - ๒๔๗๕

ประวัติ
อำมาตย์ตรี พระศิลปานุจิตรการ
(ฉัตร อินทรเสน)

กำเนิดของพ่อ

พ่อเกิดที่เมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะแม จุลศักราช ๑๒๒๑ ตรงกับวันที่ ๑๘ เดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๐๒ ร.ศ ๗๘ เป็นปีที่ ๙ ในรัชชกาลที่ ๔ เป็นบุตรคนที่ ๓ ของนายเรือเอก หลวงอินทรฤทธิ (เอี่ยม อินทรเสน) พ่อมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๗ คน นายช้าย อินทรเสน นางอิ่ม, นายเรือเอก ขุนรอนกลางสมุทร, นางเพิ่ม, นายเรือเอก ขุนสวัสดิ์นาวา (สมบุรณ์ อินทรเสน) แล นายบุญรอด อินทรเสน พี่น้องของพ่อทุกคนได้ถึง

แก่กรรมไปก่อนพ่อ เหลือแต่พ่อคนเดียวที่ได้อยู่รับราชการเป็นหลายปี และเป็นผู้ที่ได้รับพระราชทานนามสกุล "อินทรเสน" สืบสกุลต่อมาจนถึงบุตรและหลาน

สกุลของพ่อแต่เดิมมาเป็นอย่างไร ลูก ๆ ไม่ค่อยมีใครทราบ เพราะสมัยโบราณไม่ค่อยได้เก็บประวัติกันไว้เรียบร้อย หนังสือไทยในสมัยนั้นยังไม่แพร่หลาย แต่ลูกทราบอยู่ว่าสกุลของพ่อเป็นสกุลที่ดีและมีหลักฐานมั่นคง สกุลหนึ่งในปากน้ำ และสัมมาอาชีพของสกุลพ่อนั้นก็นับว่าเป็นไปโดยทำนองคลองธรรม ไม่มีที่ติเตียนและเป็นสกุลที่อยู่ในศีลในสัตย์ตลอดมา ดังนี้ก็นับว่าเป็นดีอย่างประเสริฐแล้ว

การศึกษาของพ่อ

อันการศึกษาของพ่อนั้น ลูกทราบว่า เมื่อพ่อยังเป็นเด็กได้เคยศึกษาวิชชาหนังสือไทยที่วัดยานนาวา แล้วอุปสมบทเป็นสามเณรที่วัดนั่นเอง ในเวลานั้น

วิชชาหนังสือที่เรียกว่าเป็นประโยค หรือชั้นมัธยม ยังไม่มี เป็นธรรมเนียม ในสมันนั้นถ้าอยากรู้หนังสือดีก็ต้องเป็นลูกศิษย์วัด เมื่อพ่อได้เรียนหนังสือที่วัด และเป็นลูกศิษย์พระอ่านออกเขียนได้โดยความชำนิชำนาญแล้ว พ่อก็ตั้งต้นเรียนภาษาอังกฤษกับหมอสมิธ ซึ่งในสมัยนั้นจัดว่าเป็นมหาวิทยาลัยอันหนึ่ง เพราะโดยมากเจ้านาย หรือลูกข้าราชการที่มั่งมีก็ศึกษาทางอักษรศาสตร์ตามวิธีนั้น ส่วนในทางวิทยาศาสตร์นั้นเป็นอันไม่ต้องพูดถึง เพราะในสมัยนั้นไม่มีใครนิยม และวิชชาในประเภทนั้นก็ยังไม่แพร่หลายเข้ามายังเมืองไทยเรา ด้วยความพยายามแลด้วยความพากเพียรของพ่อ พ่อได้มีความรู้ภาษาอังกฤษนับว่าเป็นคนพูดภาษาอังกฤษได้คล่องคนหนึ่ง เท่านั้นพ่อก็ยังไม่ละใจ เมื่ออายุของพ่อ ๑๘ ปีใน พ.ศ. ๒๔๒๒ พ่อได้ออกไปศึกษาวิชชาที่เมืองสิงคโปร์ ที่เรียกกันว่ายุโรปในสมัยนั้น เพราะในเวลานั้น ถ้า

ใครพูดว่าไปนอก ก็เป็นอันเข้าใจกันเถิดว่าไปแต่เพียงสิงคโปร์หรือปีนัง จะเป็นเมืองที่เรียกว่าสุดหล้าฟ้าเขียวก็ว่าได้ สมัยนี้ ถ้าใครไปศึกษาวิชาแค่เมืองสิงคโปร์ก็ไม่ใช่คนเก่ง แต่อย่างนั้นก็ดี พ่อก็เป็นคนเก่งในสมัยนั้น เมื่อพ่อได้ศึกษาวิชาจบแล้วก็กลับเข้ามารับราชการในกรุงเทพ ฯ นับเสมือนหนึ่งว่า พ่อได้เรียนจบมหาวิทยาลัยเหมือนกัน

ราชการของพ่อ

อยากจะนับว่า พ่อเป็นคนเคราะห์ร้ายหรือเคราะห์ดีก็ได้ ที่ในเวลานั้น พ่อเป็นคนหนึ่งที่รู้ภาษาอังกฤษพอใช้การได้ จึงได้ถูกฉุดตัวไปทำราชการในที่ต่าง ๆ พ่อเริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งล่ามภาษาอังกฤษของกองข้าหลวงแผนที่ ซึ่งในเวลานั้น พระวิภาคภูวดล (เจ. แมคคาที) เป็นข้าหลวงทำแผนที่เมืองเหนือจดเขตต์แม่น้ำซาลวินเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ พ.ศ. ๒๔๒๖ ย้ายไปรับราชการที่กรมศุลกากรและ

ในเวลากลางคืน พ่อได้ไปรับราชการที่กรมราชเลขาธิการและกระทรวงการต่างประเทศ ที่พ่อต้องทำการสองผักสองผ่ายเช่นนี้ ก็เพราะในเวลานั้นคนรู้ภาษาอังกฤษมีน้อยนัก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ พ่อได้ย้ายไปรับราชการในหน้าที่ล่าม กระทรวงนครบาล แลต่อมาอีกปีหนึ่งพ่อได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยเจ้ากรมโทรเลข สร้างสายโทรเลขระวางนครราชสีมาแลจังหวัดหนองคาย และจัดสร้างสายโทรเลขระวางจังหวัดขุขันธ์และจังหวัดอุบลราชธานี ต่อมากรมรถไฟหลวงขาดช่างโทรเลข จึงได้ย้ายไปเป็นนายช่างโทรเลขในกรมนั้น พ่อเคยเล่าให้ฟังว่า ในเวลาที่ออกไปทำราชการในจังหวัดนครราชสีมานั้นได้รับความลำบากเป็นอันมาก เพราะต้องผ่าดงพญาไฟ (พญาเย็น) ดังนั้นก็ดี พ่อก็ได้พยายามจัดการสร้างจนสำเร็จ นับว่าพ่อเป็นคนที่ไม่ย่อท้อต่อการงานและไม่เกรงขามต่อภัยต่าง ๆ นอกจากนี้ พ่อยัง

เคยเป็นสารวัตรใหญ่ตรวจการในแถวแถบนั้นอีก และในเวลาไม่ช้านัก ทางราชการก็ได้ย้ายพ่อไปเป็นผู้กำกับการสร้างสายโทรเลขของกรมไปรษณีย์โทรเลขของกรมรถไฟและกรมไปรษณีย์โทรเลข เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ พ่อได้รับหน้าที่เป็นนายอำเภอเมืองพิมาย ที่ทางราชการได้ย้ายพ่อไปเช่นนั้นก็เพื่อที่จะให้พ่อดูแลการก่อสร้างตัดถนนและบำรุงปราสาทหิน ซึ่งนับว่าเป็นชิ้นโบราณวัตถุอันสำคัญในเวลานั้น เมื่อพ่อได้จัดการสร้างเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ได้เสด็จพระราชดำเนิรไปทอดพระเนตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ พ่อได้ย้ายมารับราชการในกระทรวงมุรธาธรเดิมในตำแหน่งเลขานุการของกระทรวงจนเมื่อพ่ออยู่ในฐานะที่เป็นผู้มีอายุสูงในราชการแล้ว ก็ได้ออกรับพระราชทานเบี้ยบำนาญเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ในเวลานั้นพ่อมีอายุได้ ๖๔ ปี การงานของพ่อนั้น ลูกคิดว่าถ้าพ่อได้รับราชการในที่ใดที่หนึ่งจนนาน ๆ

แล้ว อาจได้รับราชการในตำแหน่งสูงกว่าที่พ่อเคยรับมาแล้ว ซึ่งนับว่าพ่อเป็นคนเคราะห์ร้าย ที่ว่าพ่อเป็นคนเคราะห์ดีนั้นก็คือ พ่อได้รับราชการในตำแหน่งต่างๆแต่ไม่มีความเสียหายเกิดขึ้นอย่างหนึ่งอย่างใดจนได้มีโอกาสออกรับพระราชทานเบี้ยบำนาญตามพระราชบัญญัติ จัดว่าพ่อเป็นคนเคราะห์ดีที่ได้บำรุงวงศ์สกุลไม่มีความเสียหายมาจนทุกวันนี้

ยศถาบรรดาศักดิ์ของพ่อ

เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๕๑ พ่อได้รับพาะราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนขจิตรสารกรรม เลื่อนเป็นหลวงศิลปานุจิตรการเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๗ และเป็นพระเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๖๒ เครื่องราชอิสสริยาภรณ์ที่พ่อได้รับพระราชทานนั้น คือเบ็ญจมาภรณ์ช้างเผือกและจัตุรถาภรณ์มงกุฎสยาม นอกจากนี้พ่อยังได้รับพระราชทานเหรียญรัชดาภิเษก, ทวิธาภิเษก

รัชมงคล, รัชมังคลาภิเษก, จักรพรรดิมาลา, เข็มข้าหลวงเดิมรัชกาลที่ ๖ และเสมา ว.ป.ร. ทองคำชั้นที่ ๔ ความดีความชอบของพ่อที่ได้ทำมาในราชการ พ่อก็ได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์เป็นเครื่องตอบแทน หากว่าจะไม่นับว่าเป็นชั้นสูง ก็จัดว่าพอประมาณอย่างกลางที่ทำมาได้อย่างนี้ก็นับว่าดีแล้ว

พระคุณของพ่อ

พ่อเป็นคนมีบุตรและธิดามาก ที่ยังมีชีวิตอยู่ในเวลานี้ก็เป็นหลายคน คือนางศรีสุเรนทร (เลี่ยม สุขนิล), นางเรืองฤทธิ์วิชัย (สงวน เรืองฤทธิ์), หลวงบรรลือโทรศัพท์ (ชั้น อินทรเล่น), คุณหญิงโทณวณิกมนตรี (สวาท โทณวณิก), นางวิจารณ์อาวุธ (สวิน วิมุกตานนท์), ร.ต.ต. ขุนอินทรเล่นสิทธิกร (ตั้น อินทรเล่น), คุณหญิงศรีพิชัยสงคราม (สุ่น จันฉาย), นางบรรจงพยาบาล (ฉลวย

เสวตโสภณ), นางมงคลนาวาวุธ (ต่วน มงคลนาวิน), นางจรูญพิทยายุทธ (กระแสร์ เนตรวิจิตร), นางอู่ทองเขตต์ขัตยนารี (ฉลอง ศิริสัมพันธ์), นายเจริญ อินทรเสนและนางสาวเฉลิม อินทรเสน ลูกของพ่อทุก ๆ คน พ่อได้จัดให้เล่าเรียนการศึกษาเท่าที่ความสามารถของพ่อจะทำได้ ทั้งนี้นับว่าเป็นพระเดชพระคุณของพ่อเป็นอันมาก พ่อได้พยายามส่งลูกไปเข้าโรงเรียนที่ดีก็หลายคน โดยมากธิดาของพ่อถูกส่งไปเรียนที่โรงเรียนกุลสัตรีวังหลัง ซึ่งในสมัยนั้นนับว่าเป็นโรงเรียนที่ดี เพราะได้ทั้งวิชชาความรู้ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ พ่อไม่มีทรัพย์ที่จะให้ลูกคนละมาก ๆ แต่พ่อได้ให้วิชชาเช่นนี้ นับว่าพ่อเป็นพ่อที่ดีหาที่เสมอได้ยาก โดยเหตุนี้แหละ ธิดาและบุตรของพ่อได้ตั้งตัวและมีหลักฐานพอสมแก่ฐานะมาจนถึงทุกวันนี้ ไม่ใช่ว่าเมื่อพ่อส่งลูกเข้าโรงเรียนแล้ว พ่อจะทอดทิ้งทีเดียว ลูกจำได้

พ่อเคยไปเยี่ยมเยียน และเอาใจใส่ในการเล่าเรียนของลูกเป็นอันมาก ถ้าพ่อไม่ทำเช่นนั้น น่ากลัวลูกของพ่อจะไม่มีดีอยู่บ้าง เพราะลูกของพ่อทุกคนกำพร้าแม่ พ่อของลูกได้ทำหน้าที่ทั้งพ่อแลแม่ พระคุณของพ่อบังเกิดเกล้ามีแก่ตัวลูกเป็นอันมาก

ระลึกถึงพ่อ

เมื่อพ่อล้มป่วยเพราะโรคชรา เมื่อราวกลางปี พ.ศ. ๒๔๗๕ แลมีโรคอัมพาธเข้ามาแทรกแทรง จนพ่อไม่สามารถที่จะรู้สึกตัวแลลุกเดิรเหิรไปไหนมาไหนได้ ลูก ๆ ทุกคนก็ได้พยายามพยาบาลพ่อโดยเต็มความสามารถ ได้พยายามหานายแพทย์ที่สามารถมาพยาบาลพ่อเป็นหลายคน อาการป่วยของพ่อก็มีแต่ทรงกับทรุดตลอดมา การที่เป็นเช่นนี้ ใช่ว่าลูก ๆ ไม่อยากให้หาย จะมีทรัพย์เท่าใดมาแลกชีวิตพ่อ ลูกก็ไม่พึงปรารถนา แต่ความตาย

ของวิญญูชนนั้นหาหลีกเลี่ยงได้ไม่ ถึงตัวลูกเองก็เหมือนกัน เมื่อกำลังของพ่อได้ต่อสู้กับความป่วยเจ็บจนเต็มที่ถึงขีดที่สุดแล้ว พ่อก็ได้ลาลูกไปสู่ปรโลก เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เวลา ๗.๒๕ น.

เมื่อพ่อได้ถึงแก่กรรมลงแล้ว วาระสุดท้ายที่ลูกจะสนองพระเดชพระคุณพ่อได้ก็คือจัดการปลงศพพ่อตามประเพณี และถ้าพ่อไปเกิดในที่ใด ขอให้พ่อระลึกถึงลูก เพราะลูกยังระลึกถึงพ่อ และชาตินี้หมดความเป็นพ่อลูกต่อกันแล้วก็ดี ลูกขออธิษฐานให้ชาติหน้าเราได้เกิดมาเป็นพ่อลูกกันใหม่ ในที่สุดแห่งคำรำพรรณของลูกนี้ ลูกขออำนาจแห่งกุศลอันเป็นคุณธรรมนำมาซึ่งมงคลอุดมเลิศจงเป็นผลตามสนอง เพื่อสรรพศิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคลทฤฆชนม์สุขสถาพร ถ้าพ่อผู้วายชนม์หยั่งทราบโดยญาณวิถีทางใด ลูกขอให้สำเร็จเป็นปัตตานุโมทนาแห่งการ

ที่ลูกได้พิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นมิตรพลีแก่ผู้ที่มาช่วยงานศพของพ่อ เทอญ

สวาท โทณวณิกมนตรี

สุ่น ศรีพิชัยสงคราม

วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖

สารบาญ

กฎ เรื่องร้องฟ้องความซับซ้อนกันหลายศาล

กฎให้แก่พระสุรัศวดีซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกแก่ตุลาการและกรมมหาดไทย กลาโหม และกรมเมือง วัง คลัง และตำรวจ ทหารใน และสนมซ้าย ขวา มหาดเล็กชาวที่ นครบาล ขุนโรง ขุนศาล ผู้บรรดาเปนตุลาการได้พิจารณาความทุกหมู่ทุกกรม ด้วยทรงพระกรณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่าราษฎรทั้งปวงมีอรรถคดี ทำหนังสือร้องฟ้องหาความแก่กันณะโรงศาล สมภักนักการกรมใด ๆ เนื้อความเปนอาชญานครบาล ครั้นขุนโรงขุนศาลสมภักนักการผู้นั้นรับเอาหนังสือฟ้องแล้ว เอาว่ากล่าวบัตรหมายไปให้มูลนายอาณาประชาบาลข้างหนึ่งให้ส่งข้างจำเลยมาพิจารณาตามกระทรวง

และครั้นตุลาการได้ตัวมาไล่ถามสืบไป และเนื้อความพิรุธข้างหนึ่งเห็นจะแพ้ในสำนวนไซร้ คู่ความข้างหนึ่งด้วยมีเงินทอง ข้างหนึ่งยากแค้นหาเงินจะเสียค่าฤชาตุลาการมิได้ ก็ให้ตุลาการพิจารณาแต่ศาลเดียวตามเนื้อความกว่าจะสำเร็จ และข้างหนึ่งด้วยมีเงินทองเห็นเนื้อความตัวเพลี่ยงพล้ำพิรุธจะแพ้แก่ข้างหนึ่ง แล้วคิดอ่านเอาเท็จเปนจริงไปร้องฟ้องณะโรงศาลอื่น กล่าวโทษหาอุทธรณ์อาชญาแก่ตุลาการว่ากลบเกลื่อนเนื้อความเสียบ้าง และเขียนเอาแต่ชอบใจบ้าง และตัดสำนวนตัวข้อความเสียบ้าง พาโลว่าตุลาการโบยตีทำข่มเหงบ้าง และว่าเนื้อความตุลาการถามผู้นั้นมีผู้มาเสียมสอนฝ่ายโจทก์ จำเลย เขียนเอาบ้าง คดีจะให้สำนวนยืดยาวค้างเกินไป และขุนโรง ขุนศาล สมภักนักการกรมอื่น นอกตุลาการเก่า ผู้จะรับหนังสือร้องฟ้องนั้นคิดว่าเปนกระทรวงของตัว กรมนั้นได้พิจารณา

ตามพระธรรมนูญ และกฎหมายแต่ก่อนแล้ว จึ่งรับเอาหนังสือร้องฟ้องผู้นั้นว่ากล่าวบัตรหมายเอาเองให้ส่งตุลาการเก่า และให้เบิกเอาสำนวนคู่ความมาพิจารณาตามเนื้อความข้างหนึ่ง คิดว่ามีเงินทองพอจะเสียหายได้แก่สมภักนักการ แล้วไปทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวายกล่าวโทษตุลาการเก่า และเบิกเอาแต่คู่ความไปให้ตุลาการใหม่ผู้ได้รับสั่งพิจารณาให้ถาม ครั้นตุลาการใหม่ถามลูกความเสียค่าฤชาตุลาการซ้ำทวีขึ้นไปมากกว่าค่าฤชาณะโรงศาล คู่ความซึ่งเปนคนยากนั้นย่อมเสียค่าฤชาซ้ำสองต่อสามต่อแก่ตุลาการใหม่ เสียซ้ำทวีขึ้นไปกว่าตุลาการเก่าอีกเล่า กว่าตุลาการใหม่จะพิจารณาให้เห็นเท็จจริง คู่ความได้ความยากแค้นเดือดร้อนหนักหนา และแต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าราษฎรผู้มีอรรถคดีร้องฟ้องว่ากล่าวแก่กันณะโรงศาล และสมภักนักการกรมใดๆและตุลาการณะโรงศาลสมภัก

นักการจะรับหนังสือร้องฟ้องราษฎรผู้นั้นว่ากล่าวตาม กระทรวง ตามกฎหมายแต่ก่อนไซร์ ให้ตุลาการ ณะโรงศาลสมภักนักการได้พิจารณาเรียกทัณฑ์บล ฝ่ายโจทก์ จำเลย ไว้จงมั่นคงแล้วจึ่งให้ถามตาม หนังสือร้องฟ้องแต่โดยยศ โดยธรรม แต่ตามสัจ ตามจริง อย่าให้กลับเอาจริงเปนเท็จ เอาความ ข้อแพ้กลับขึ้นเปนชนะ เอาความแพ้กลับขึ้นเปน เสมอบ้าง แต่ข้อหนึ่งกระทงหนึ่งได้ ถ้าและตุลา-การณะโรงศาล สมภักนักการกรมนั้นได้พิจารณา ไต่ถามตามหนังสือร้องฟ้องข้อใดกระทงใด โจทก์ จำเลย มิรับกัน และเนื้อความถึงพะยานข้อใดกระทงใด จำเลยรับแล้วให้การเปนประการใด แต่ ตามข้อรับไซร้ ก็ให้ตุลาการผู้ไต่ถามเขียนเอาแต่ ถ้อยคำโจทก์ จำเลย ให้มั่นคง แต่ตามสัจตาม จริงอย่าให้เห็นแก่ฝ่ายโจทก์ จำเลยข้อหนึ่งกระทง หนึ่งได้ เมื่อคัดเนื้อความในสำนวนอ่านให้โจทก์

จำเลย ฟัง ถ้าโจทก์ จำเลย ว่าชอบด้วยถ้อยคำแล้ว ให้บันทึกศุภมาศวันคืนผู้มาฦกนั่งว่าอ่านให้ฟังรู้ได้ยินนั้นไว้ในถ้อยคำสำนวนให้มั่นคง และให้ผูกสำนวนถ้าหาตรามิได้ให้หยิกเล็บไว้เปนสำคัญคู่มือฉบับหนึ่ง ถ้าและโจทก์จำเลยติดใจแก่ตุลาการไปร้องฟ้องณโรงศาลอื่นหาอุทธรณ์อาชญา กล่าวโทษตุลาการว่าเห็นแก่สินจ้างสินบล เห็นแก่ข้างหนึ่งและกลบเกลื่อนเนื้อความเสียบ้าง และเขียนเอาแต่ชอบใจบ้าง และลบสำนวนเสีย คัดสำนวนมิสิ้นข้อเนื้อความบ้าง และเมื่อถามมิผู้มาเสียมสอนบ้าง เขียนเอาไซร้ อย่าเพ่อให้ตุลาการใหม่เบิกเอาสำนวนคู่ความมา ให้บัตรหมายโฉนดฎีกาไปให้ส่งแต่ตุลาการ และสมภักนักการผู้ได้ไต่ถามเก่า มาให้ตุลาการใหม่ถามตามอาชญาอุทธรณ์แก่ตุลาการเก่านั้นก่อน เมื่อตุลาการจะถามนั้นให้เรียกเอาทัณฑ์บลแก่คู่ความผู้โจทก์ และตุลาการ

เก่า ซึ่งต้องอาชญาอุทธรณ์เปนจำเลยนั้นให้มั่นคงก่อนจึ่งให้ถาม ครั้นตุลาการใหม่ถามตุลาการเก่าตามข้อหาอุทธรณ์ ซึ่งคู่ความคิดใจตุลาการแต่ข้อหนึ่งสองข้อสามข้อจนถึงเก้าข้อสิบข้อนั้นตามเรื่องราว ถ้าพิจารณาเปนสัจว่าตุลาการเก่าทำล้ำเหลือเข้าด้วยฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย พิจารณามิเปนยศเปนธรรม และตุลาการเก่าแพ้แต่ข้อหนึ่งไซร้ และเนื้อความซึ่งหาอุทธรณ์แก่ตุลาการเก่าสี่ข้อห้าข้อนั้นมิได้ติดพันธ์พระราชทรัพย์ช้าง ม้า โค กระบือของหลวงหามิได้ไซร้ ก็ให้ตุลาการใหม่เอาเนื้อความเจรจาด้วยลูกขุนณะศาลหลวง ให้ลูกขุนณะศาลหลวงเอาเนื้อความเปนแพ้ด้วยให้สิ้นจงทุกข้อ แล้วให้เอาบรรดาศักดิตุลาการผู้สูงมาผู้เดียวตั้งปรับไหมเอาตุลาการเก่าตามอัยการพระธรรมนูญ และ ให้ใช้ทุนค่าฤชาผู้ชนะให้สิ้นเชิง และคู่ความเดิมซึ่งหาแก่กันอยู่ตุลาการเก่านั้น ถ้าเปนกระทรวง

แพ่ง และฝ่ายจำเลยนั้นเปนกรมฝ่ายนอก ให้ส่งไปแพ่งเขษมพิจารณา ถ้าและตุลาการแพ่งเขษมแพ่งวัง เปนตุลาการเก่าต้องในอุทธรณ์อาชญาแล้ว ให้ส่งไปให้แพ่งคลังพิจารณาเอาพินัยจ่ายหญ้าช้างหลวงตามพระธรรมนูญ ถ้าและศาลราษฎร์ได้พิจารณา เปนความอุทธรณ์อาชญาเปนตุลาการเก่า ให้ส่งไปศาลอาชญาประชาเสพพิจารณา ถ้าศาลประชาเสพเปนตุลาการเก่าให้ส่งไปศาลราษฎร์พิจารณา ถ้าและเนื้อความเดิมหาความศาลขุนบุรินทร ก็ให้ส่งให้ศาลนครบาล วังเปนตุลาการเบิกเอาสำนวนและคู่ความไปพิจารณาไต่ถามตามสัจตามจริง เอาพินัยจ่ายราชการ และซึ่งตุลาการใหม่เอาตุลาการเก่ามาพิจารณาไต่ถามตามข้อเนื้อความซึ่งโจทก์หาอุทธรณ์นั้น ถ้าและโจทก์หาตุลาการเก่า แพ้ตุลาการเก่าไซร้ ให้ตุลาการใหม่ซักไซ้ไต่ถามคู่ความผู้เปนโจทก์นั้นให้แจ้งเนื้อความออกว่า

ผู้นั้นเอาเท็จสับปลับมาหาตุลาการเก่ามั่นคงจริง ๆ ไซร้ ให้คู่ความซึ่งตุลาการใหม่ยังมิได้เบิกมานั้น คงอยู่แก่ตุลาการเก่าณศาลกรมนั้น จึ่งให้ตุลาการเก่าเอาเนื้อความซึ่งหาแก่กันมิได้เปนข้อพระราชทรัพย์ของหลวง ช้าง ม้า โค กระบือ ของหลวงนั้นเปนแพ้ด้วยให้สิ้น แล้วให้ใช้ทุนโจทก์ผู้ชนะแล้วให้ปรับไหมเอาผู้แพ้ตามรูปความซึ่งหาแก่กันณตุลาการเก่าตามอัยการ ถ้าเนื้อความผู้หาผู้แพ้ติดพันธ์พระราชทรัพย์ ช้าง ม้า โค กระบือ ของหลวงให้ตุลาการผู้ได้พิจารณาเนื้อความนั้น คัดเอาเนื้อความจำเภาะข้อพระราชทรัพย์ ช้าง ม้า โค กระบือ ของหลวงนั้น ว่าแก่ลูกขุนณศาลหลวง ลูกขุนณศาลหลวงพิพากษาประการใดจึ่งให้กระทำตาม ถ้าและลูกความติดใจตุลาการณโรงศาล สมภักนักการมิร้องฟ้องตามกระทรวง ตามพระธรรมนูญ และไปทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวายกล่าวโทษตุลาการ

ณโรงศาล สมภักนักการซึ่งได้พิจารณาเนื้อความข้อหนึ่งสองข้อสามข้อจนถึงเก้าข้อสิบข้อ ดุจหนึ่งกล่าวโทษตุลาการเก่าว่ามาแต่ภายหลังนั้น ครั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เอาตุลาการเก่ามาพิจารณาไต่ถามไซร้ ถ้าตุลาการเปนขุนโรงขุนศาลหรือเจ้าพระยา พระ หลวง ขุน หมื่นผู้บรรดาขอเฝ้าฝ่าลออง ฯ ก็ให้คัดเอาข้อสำนวนเก่านั้นออกให้แจ้งแล้วให้กราบทูลพระกรุณา ฯ ให้แจ้งฝ่าลออง ฯ ถ้าและทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ประการใด จึ่งให้กระทำตาม ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตุลาการใหม่เอาตุลาการเก่าไปพิจารณาไต่ถามตามข้อเนื้อความ ซึ่งคู่ความทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวายไซร้ จึ่งให้ตุลาการใหม่ทำตาม ถ้าและตุลาการใหม่ผู้ถามนั้น พิจารณาไต่ถามเปนสัจว่าตุลาการเก่าพิจารณาไต่ถามมิเปนสัจ มิเปนยศเปนธรรมและเข้าด้วยฝ่ายโจทก์ จำเลย จริงแท้ไซร้ ก็ให้

ตุลาการใหม่เอาสำนวนกราบทูลพระกรุณา ๆ ถ้าทรงโปรดเกล้าประการใดไซร้ จึ่งให้ตุลาการใหม่ทำตาม ถ้าเนื้อความเปนแพ่ง อาชญา อุทธรณ์ นครบาล จะได้ว่าณโรงศาล สมภักนักการตามพระธรรมนูญ แต่ความหากล่าวโทษตุลาการเอาเนื้อความไปทำฎีกาทูลเกล้า ๆ ถวาย และตุลาการไต่ถามเปนสัจว่าตุลาการเก่าแพ้ไซร้ ให้เอาบรรดาศักดิผู้สูงนา ตั้งปรับไหมเอาตุลาการตามอัยการ และให้ใช้ทุนค่าฤชาผู้ชนะให้สิ้น และความนั้นให้ส่งไปศาลอื่นตามกระทรวงพระธรรมนูญได้พิจารณาให้แล้วจงฉับพลัน ตามพระราชกำหนดกฎหมาย ถ้าและตุลาการใหม่ถามตุลาการเก่าตามเรื่องราวเนื้อความอุทธรณ์อาชญาและโจทก์ทำฎีกาทูลเกล้า ๆ ถวายแพ้แก่ตุลาการไซร้ ให้ลงพระราชอาชญาโจทก์ผู้แพ้ตามโทษานุโทษ ให้เอาเนื้อความเดิมหาที่ตุลาการเก่า และมิได้มีเนื้อความติดพันธ์พระราชทรัพย์

ช้าง ม้า โค กระบือ ของหลวงเปนแพ้ด้วยให้สิ้นจงทุกข้อ ถ้าและเนื้อความในฟ้องซึ่งตุลาการเก่าพิจารณานั้นติดพันธ์พระราชทรัพย์ ช้าง ม้า โค กระบือ ของหลวงไซร้ ให้ตุลาการใหม่คัดข้อเนื้อความกราบทูลพระกรุณาแล้วแต่จะโปรด ถ้าและตุลาการใหม่พิจารณาเห็นแก่สินจ้าง สินบลพิจารณามิเปนยศเปนธรรม เข้าด้วยฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยมีผู้ร้องฟ้องว่ากล่าวเปนประการใด จะเอาตุลาการใหม่เปนโทษโดยโทษานุโทษ และตุลาการณโรงศาลและสมภักนักการกรมใด ๆ พิจารณาสืบไปก็ให้เอากฎอ่านประกาศให้ผู้บรรดาพิจารณาความฟังจงทั่วและเรียกเอาทัณฑ์บลไว้ทั้งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยไว้จงมั่นคงจึ่งพิจารณาไต่ถามสืบไปตามเรื่องราวโจทก์หาแก่กัน และให้พระสุรัศวดีซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกแก่ตุลาการผู้ได้พิจารณาเนื้อความทุกกรมจงทั่วพระราชวังหลวง พระราชวังหน้า และหมาย

บอกแก่พระ หลวง เจ้าราชนิกูล ขุนหมื่น พัน ทนาย ให้บอกแก่บ่าวไพร่สมัครพรรคพวก สมกำลังให้ ลอกเอากฎหมายนี้ไว้จงทุกหมู่ ทุกกรม อย่าให้ลงลอ อยู่ได้ ถ้าและบอกมิทั่วจะเอาตัวผู้บอกนั้นเปนโทษ จงหนัก ถ้าบอกทั่วแล้วและผู้ใดมิได้กระทำตามกฎ จะเอาผู้นั้นเปนโทษจงหนัก

กฎให้ไว้ณะวันอังคารเดือน ๘ ทุติยาสาฒแรม ๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๐๘๒ ปีชวดโทศก. (พ.ศ. ๒๒๖๓ รัชกาล สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ)

กฎ ว่าด้วยการเรียกสินไหมพินัยคดีความ

กฎให้แก่พระสุรัศวดี ซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกแก่ เจ้าพระยา และพระยา พระหลวง เจ้าราชนิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย ฝ่ายทหาร พลเรือน ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการผู้บรรดาได้พิจารณาความทั้งปวงจงทั่ว ด้วยมีพระราชกำหนดกฎหมายไปไว้สำหรับหัวเมือง เอก โท ตรี จัตวา ฝ่ายเหนือ ปักษ์ใต้ และแขวงจังหวัดดีทั้ง ๔ แต่ก่อนว่าราษฎรมีอรรถคดีมาร้องฟ้องหากล่าวโทษแก่กันด้วยเนื้อความข้อใด ๆ ก็ดีและตุลาการพิจารณาเปนสัจว่าฝ่ายโจทก์ ฝ่ายจำเลยแพ้ข้างหนึ่งก็ดี และแต่เกาะตัวคู่ความมาถึงตุลาการและฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยปรองดองยอมกันเสียมิว่าเนื้อความแก่กัน และช่วยกันผูกสินไหมพินัยก็ดี

และยอมผูกสินไหมพินัยแต่ข้างเดียวก็ดี ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ และขุนแขวง หมื่นแขวง พันแขวง สิบ ร้อย อายัด และนายอำเภอทั้งปวงมิได้ปรับไหมเอาแต่ตามอำเภอใจเองหามิได้ ถ้าและเนื้อความแขวงจังหวัดดี ยอมบอกเรื่องราวเนื้อความซึ่งราษฎรร้องฟ้องยอมแก่กันนั้น ส่งเข้ามายังกรมพระนครบาล ๆ ส่งไปให้พระเกษม ๆ จึ่งปรับมาว่าเนื้อความราษฎรหากันเปนเนื้อความแต่เพียงนี้ ชอบจะลงเอาแต่เท่านั้นตามอัยการ ถ้าและเนื้อความหัวเมืองไซร้ และเนื้อความเมืองนนทบุรีให้ส่งไปกรมการเมืองธนบุรีปรับ ถ้าและเนื้อความเมืองธนบุรีให้ส่งไปให้กรมการเมืองนนทบุรีปรับ ถ้าเนื้อความเมืองสาครบุรีและเมืองสมุทปราการ เมืองพระประแดง ให้ส่งไปเมืองธนบุรีปรับ ถ้าเนื้อความเมืองแม่กลอง ให้ส่งไปให้กรมการเมืองราชบุรีปรับ ถ้าเนื้อความเมืองราชบุรีส่งไปให้กรมการ

เมืองแม่กลองปรับ ถ้าเนื้อความเมืองสุพรรณบุรีส่งไปให้กรมการเมืองนครชัยศรีปรับ ถ้าและเนื้อความเมืองนครชัยศรีส่งไปให้กรมการเมืองสุพรรณปรับ ถ้าเนื้อความเมืองสิงหบุรีส่งไปให้กรมการเมืองสรรคบุรีปรับ ถ้าเนื้อความเมืองสรรคบุรีส่งไปให้กรมการเมืองสิงหบุรีปรับ ถ้าเนื้อความเมืองวิเศษชัยชาญ เมืองอ่างทอง ส่งไปให้กรมการเมืองลพบุรีปรับ ถ้าและเนื้อความเมืองลพบุรีส่งไปให้กรมการเมืองวิเศษชัยชาญ เมืองอ่างทองปรับ ถ้าและเนื้อความเมืองอินทบุรีส่งไปให้กรมการเมืองพรหมบุรีปรับ ถ้าและเนื้อความเมืองพรหมบุรีส่งไปให้กรมการเมืองอินทบุรีปรับ ถ้าและเนื้อความเมืองชัยนาทบุรีส่งไปให้กรมการเมืองอุทัยธานีปรับ ถ้าและเนื้อความเมืองอุทัยธานีส่งไปให้กรมการเมืองชัยนาทบุรีปรับ และย่อมอาศัยแก่กันฉนี้ ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ แขวงนายอำเภอ จะได้บังคับ

บัญชา ลงเอาเงินสินไหมพินัยแก่ราษฎรแต่อำเภอใจเองหามิได้ และราษฎรไพร่พลเมืองทั้งปวงจึ่งอยู่เย็นเปนสุข และสืบไปทุกวันนี้ ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการ และขุนแขวง หมื่นแขวง และนายอำเภอทั้งปวง ละอย่างละธรรมเนียมแต่ก่อนเสีย และบังคับบัญชาลงเอาเงินสินไหมพินัยแก่ราษฎรแต่อำเภอใจเอง ถ้าและจะปรับด้วยพระราชกฤษฎีกาและพระธรรมนูญ บรรดาจะเสียเงินสินไหมพินัยแต่ ๒ ตำลึง ๓ ตำลึง ๔ ตำลึง ๕ ตำลึง กรมการและแขวงผู้เปนตุลาการลงเอาเงินชั่ง ๑๐ ตำลึงบ้าง ชั่งหนึ่งบ้าง ๑๕ ตำลึงบ้าง ๑๔ ตำลึงบ้าง และลางบางแต่เกาะมาถึงศาล แล้วมิได้พิจารณาเนื้อความไปให้สำเร็จ และล่อลวงโจทก์ จำเลย แต่ให้ยอมกัน แล้วจึ่งลงเอาเงินสินไหมพินัยตามอำเภอใจเอง และราษฎรจึ่งได้ความเดือดร้อนยากแค้นฉิบฉายเสียด้วยเหตุนี้ทุกบ้านทุกตำบลนั้น แต่นี้ไปเมื่อหน้าถ้าและราษฎร

จะมีอรรถคดีสิ่งใด ๆ จะมาร้องฟ้องแก่ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ และแขวง นายอำเภอไซร้ อย่าให้โบยตีจำจองลงเอาเงินสินไหมพินัยแต่อำเภอใจเอง ถ้าและเนื้อความแขวงจังหวัดดีทั้ง ๔ ให้บอกเรื่องเนื้อความเข้ามายังกรมพระนครบาล ๆ ส่งไปให้พระเขษมปรับจงทุกคู่ ถ้าและเปนเนื้อความหัวเมืองไซร้ ให้ผลัดกันเอาไปเจรจาตามโบราณราชประเวณีแต่ก่อน และซึ่งเปนเนื้อความหัวเมืองระยะทางไกลกัน ๒ คืน ๓ คืน ๔ คืน ๕ คืนไซร้ จึงให้ว่ากล่าวกันแต่ในเมืองนั้นเอง แต่ให้ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง และขุนปลัด ขุนยกระบัตร และกรมการลุกนั่งพร้อมกันจึงปรับด้วยพระราชกฤษฎีกาพระธรรมนูญ อนึ่งซึ่งตุลาการจะคุมเอาความราษฎรซึ่งแพ้และยอมกันนั้นไปให้กรมการเมืองอื่นปรับไซร้ ให้เอาค่าปรับแต่หนึ่งบาทสองสลึง และค่าเชิงเดิรจะคุมไปนั้นแต่

สองสลึง และให้ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ และหัวเมือง และขุนแขวง หมื่นแขวง พันแขวงจังหวัดทั้งปวง ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายให้นี้จงทุกประการ อย่าให้ผู้ใดๆทำให้ผิดด้วยเนื้อความซึ่งมีมาในพระราชกำหนดกฎหมายนี้แต่ข้อใดข้อหนึ่งได้ ถ้าและผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง ทำผิด ให้ขุนปลัดขุนยกระบัตร บอกเนื้อความเข้าไปยังกรุงเทพพระมหานคร ถ้าและขุนปลัด ขุนยกระบัตรและกรมการทำผิด ให้ผู้รักษาเมืองบอกเนื้อความเข้าไปยังกรุงเทพพระมหานคร อย่าให้อำพรางกันไว้แต่ข้อใดข้อหนึ่งได้ ถ้าและผู้ใดรู้ว่าผู้นั้นทำผิดแล้วนิ่งเนื้อความเสียไซร้ จะเอาผู้นั้นเปนโทษจงหนักหนาและให้หมายบอกแก่ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการแขวง นายอำเภอ กระทำตามกฎหมายนี้จงทุกประการ ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามจะเอาตัวเปนโทษตามโทษานุโทษ

กฎให้ไว้ณะวันศุกร เดือน ๑๒ ขึ้น ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๐๘๔ ปีขาล จัตวาศก. (พ.ศ. ๒๒๖๕ รัชกาล สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ)

หมายรับสั่ง เรื่องความทุกข์ยากของลูกหมู่

ด้วยจมื่นเสมอใจราช รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ สั่งว่า ซึ่งเจ้าหมู่ฝ่ายทหารพลเรือนพิจารณาลูกหมู่ ๆ ใดก็ดี ซึ่งเปนสัจว่าทุกข์ยากไปเปนทาสผู้มีชื่อ และเจ้ากรม ปลัดกรม และสมุหบาญชีนายหมวดนายเสียงผู้ใดผู้หนึ่งรู้เห็นว่าไพร่หมู่นั้นทุกข์ยาก และผู้จะช่วยนั้น ได้บอกกล่าวมูลนายผู้ใดผู้หนึ่งเปนมั่นคงไซร้ ในพระอัยการเก่านั้นว่าชอบให้เอาตัวผู้นั้นใช้ราชการเดือนหนึ่ง ให้เจ้าเงินเดือนหนึ่งนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่าเห็นยากแค้นแก่ไพร่ผู้นั้นนัก ด้วยที่ใช้เจ้าเงินอยู่นั้นเจ้าเงินจะได้ให้เข้าปลาอาหารกินอยู่ ครั้นที่รับการเดือนหนึ่งนั้นหาผู้ใดจะแต่งเสบียงมาให้กินมิได้ ข้างเจ้าเงินจะถือเปรียบว่าบ่วยการเงินอยู่แล้วให้เสบียง

มา ถ้าไพร่คนนั้นหนีไป ข้างเจ้าเงินดีใจจะได้เกาะกุมเอาผู้ขายและนายประกัน และข้างไพร่หลวงหาก็จะสูญไป และแต่นี้สืบไปเมื่อหน้าและไพร่หมู่ใดกรมใดทุกข์ยาก และมูลนายหมู่นั้นรู้เห็นเปนสัจว่าไพร่หมู่นั้นทุกข์ยาก และได้บอกกล่าวมูลนายรู้เห็นเปนมั่นคงจริงไซร้ ก็ให้ปันเปนสามส่วน และให้นายเอาใช้ราชการเดือนหนึ่ง ให้เจ้าเงินใช้เดือนหนึ่ง ให้ทำกินเปนเสบียงเดือนหนึ่ง และให้เจ้าหมู่ฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวงทำตามรับสั่งนี้ แล้วอย่าให้มูลนายหมู่ใดกรมใดทำโว้เว้ ไพร่มิยากว่ายากและไพร่ยากว่ามิยาก และเห็นแก่สินจ้างสินบนดัดแปลงบาญชีเสีย มีผู้ว่ากล่าวรู้เห็นเปนสัจไซร้ จะเอาตัวนายและไพร่ผู้นั้นลงพระราชอาชญาจงหนักหนา และจะริบราชบาทว์เอาบุตรภรรยาให้สิ้นเชิง แล้วจะเอาตัวผู้นั้นเปนโทษถึงตาย ให้สัสดีหมายให้ทั่วทุกหมู่ทุกกรม

หมายมาณะวันพฤหัสบดีเดือน ๑๐ แรม ๕ ค่ำ ปีมะโรงนักรสัตรฉอศก จุลศักราช ๑๐๘๖ (พ.ศ. ๒๒๖๗ รัชกาล สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ)

กฎ เรื่องลักษณการปกครองหัวเมือง

กฎให้แก่ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ และขุนยกระบัตร กรมการทั้งหลาย ด้วยพระบาทสมเด็จบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการมานพระบันทูลดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่าแต่นี้ไปเมื่อหน้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ผู้ใดไปอยู่รักษาเมือง และผู้รั้งเมือง เอก โท ตรี จัตวาทั้งปวง และไปราชการพระราชสงคราม และมิได้บอกสารทุกข์ และมิได้มีหนังสือหาและมาเองนั้นมิชอบ จะให้ลงพระราชอาชญาถึงสิ้นชีวิตร อนึ่งบอกกิจสุขทุกข์มา และมีหนังสือไปหาให้มาและมาก่อน และหนังสือไปหาและพบแต่กลางทางนั้นมิชอบ และจะให้ลงพระราชอาชญาโดยโทษานุโทษ อนึ่งอย่าให้เจ้าเมืองและผู้รั้งเมือง เก็บเอาลูกหลาน

ราษฎรทั้งหลายมาเปนเมีย และเปนคนใช้ ถ้าพ่อแม่พี่น้องญาติรักสมัคให้ด้วยไมตรีก็ดี กล่าวถามให้คำนับไซร้ ก็ให้ตามพ่อแม่พี่น้องญาติสมัคด้วยนั้น อนึ่งจะตัดไม้ทำเรือนและเอาโดยขนาดเจ้าเมืองทั้งหลายทอดไปพลเมือง ให้ทำโดยเจ้าเมืองทั้งหลายอันให้ทำแต่ในรัจสำหรับเมืองนั้นก่อน ผิว์จะทำเรือน ทำเรือเจ้าเมือง และบุตรภรรยาเจ้าเมืองนอก ทำเมืองให้เจ้าเมือง ชาวโคและเกวียนพลเมืองตัดไม้นั้น และให้ค่าจ้างเปนค่าราษฎรเคยจ้าง อนึ่งให้เจ้าเมือง ผู้รักษาพยาบาลประชาราษฎรอันมีในจักรวรรดิแขวงเมืองนี้ อย่าให้มีผู้เบียดเบียนกรรโชก รุกรันฆ่าฟันไพร่เมืองท่านถ้าและเจ้าเมืองและผู้รั้งเจ้าเมือง มิได้พิทักษ์รักษาราษฎรไพร่เมือง และผู้ร้ายปล้นสดมภ์ เบียดเบียนกรรโชก รุกรันฟันแทงไพร่ทั้งหลายได้ไซร้ จะ

ให้ลงโทษแก่เจ้าเมืองและผู้รั้งจงหนัก ถ้ามีผู้มา
กรรโชกทำเหลือที่จะว่ามิได้ไซร้ ให้บอกหนังสือ
เข้าไปยังมหาดไทย ให้เอากราบทูลพระกรุณาให้
ทราบฝ่าลออง ๆ อนึ่งจะนั่งพิพากษากิจบ้านเมือง
และราษฎรร้องฟ้องสำหรับเมืองนั้นประการใด ให้
ยกระบัตรรู้เห็นผิดและชอบนั้นด้วย อนึ่งชาวต่าง
เมืองไปเปนความด้วยชาวเมืองใด ๆ ไซร้ ให้
ยกระบัตรนำชี้แก่เจ้าเมือง อย่าให้ผู้ใดเอาชี้นอกขุน
ยกระบัตร อนึ่งให้เจ้าเมือง ผู้รั้ง และยกระบัตร
พิจารณาดูตราซึ่งจะออกมาเอากระทรวงความทั้งปวง
นั้น และชอบด้วยพระราชกำหนดและพระธรรมนูญ
ให้ใช้ตรานั้น จึ่งให้ทำตามพระราชกำหนดแลพระ
ธรรมนูญนั้น ถ้าและตราผู้ใดออกไปเอากระทงความ
และมิต้องด้วยพระราชกำหนดและพระธรรมนูญนี้
ไซร้ อย่าให้ส่ง และให้บอกหนังสือและเอาตัวผู้ถือ
ตรานั้นส่งเข้ามายังมหาดไทย อนึ่งและเจ้าเมืองจะ

ออกไปรักษาเมือง และรั้งเมือง ก็ดี อย่าให้เอาสมกำลังสังกัดพรรคไว้เปนสมกำลังเอง ครั้นออกไปถึงเมืองไซร้ให้กรมการนำด่านทาง ตำบลใดจะไปต่อตำบลใดก็ดี ให้รู้จักตำบล แล้วและให้เจ้าเมือง ผู้รั้ง และกรมการไปพิจารณาดูด่านจักรวรรดิแขวงเมืองนั้นจงทั่ว ให้รู้จักว่า จักรวรรดิด่านใดไปต่อแดนตำบลใด แลเห็นมิ่มั่นคงถ้าและที่ใดชอบกลให้ตั้งด่านจงมั่นคง และตั้งขุนหมื่นกรมการอันพอแกพอรางและไพร่สมควรสรรพไปด้วยศัสตราอาวุธ ผลัดกันอยู่รักษาด่านอย่าให้ขาด ถ้าและทางตำบลใดเห็นจะเล็ดลอดมาได้ และจะรักษายากไซร้ให้ตัดไม้ทับทางตำบลนั้นเสีย แล้วและให้ลงขวากหนามจงหนักหนา และแต่งกรมการตำรวจ ตระเวนด่านบรรจบกันทุกตำบลอย่าให้ขาด ถ้าและพบ ลาว มอญ พะม่า ไทยใหญ่ เขมร ราษฎร ไปค้าขาย และหาตราเบิกด่านมิได้ก็ดี

มีผู้ถือตราเบิกด่าน ญวน ลาว มอญ พะม่า ไทยใหญ่ เขมร ราษฎร แปลกปลอมนอกตราเบิกด่านก็ดี ให้คุมเอาตัวผู้ถือตราแปกปลอมมานั้นส่งเข้าไปยังกรุง ฯ จงฉับพลัน อย่าให้หลบหลีกเปนเหตุการณ์ประการใด ๆ อนึ่งให้เจ้าเมือง และผู้รั้งรู้สารบาญชีหมู่ทหารและไพร่หลวง ข้าพระโยมสงฆ์สมนอก สมใน สมกำลัง กรมการ และกรมการและคนแอบแฝงหาสารบาญชีมิได้ และข้าหนี้เจ้าไพร่หนี้นาย ให้รู้จักมั่นแม่น และให้รู้ว่าพลเมืองแตกฉานไปอยู่เมืองใด ๆ ก็ดี ไปซุ่มซ่อนอยู่ณะป่าดงก็ดี ให้แต่งไปล้องสุมเอาให้ได้แล้วและให้รู้เหตุไปซุ่มซ่อนอยู่ณะป่าดง ผู้ใดข่มเหงรุกราชบาทให้ราษฎรแค้นเคืองเปนมั่นแม่น อนึ่งถ้าและเห็นเปนเหล่าเปนกอและล้องสุมเอามิได้ ให้บอกหนังสือและส่งตัวผู้ข่มเหงและตำบลที่ราษฎรไปซุ่มซ่อนอยู่และแค้นเคืองนั้น ให้บอกเข้าไปจงแจ้งจงฉับพลัน อนึ่งให้

เจ้าเมืองและยกระบัตรและกรมการ ให้รู้สารบาญชี ช้างใหญ่น้อยศอกนิ้ว เข้าไปณะมหาดไทยจงแจ้ง อนึ่งให้รู้จักว่าคนเมืองใดตำบลใดมาแอบแฝงอยู่ณะ เมืองนั้นมากน้อยเท่าใด ให้รู้จักไว้จงมั่นคง ครั้น มีราชการเมื่อใด จะได้ราชการเมื่อนั้น อนึ่งกรมการ ซึ่งหาตัวมิได้ ให้จัดเอาเปนพอแกแมรางอันสัตย์ ซื่อ มิได้เบียดเบียนประชาราษฎร เปนกรมการให้ ครบ อนึ่งให้บำรุงชาวด่านและจัดส้องเอาสมีใหม่ ซึ่งหาบาญชีมิได้ และข้าหนีเจ้าไพร่หนีนาย ให้เอา ใจเปนชาวด่านจงมั่นคง แล้วบอกสารบาญชีเข้าไป จงฉบับพลันให้จงแจ้ง แล้วถ้าและสัสดีเกณฑ์เอา ชาวด่านไปราชการสิ่งใด อย่าเพ่อให้ส่งชาวด่าน และให้บอกหนังสือเข้ามายังมหาดไทยก่อน เมื่อใด มีหนังสือบอกมาว่าประการใดจึงให้ทำตาม อนึ่งให้ ว่ากรมการและนายอำเภอ แขวง นายบ้าน ให้ พิทักษ์รักษาให้ว่าราชการซึ่งอยู่อำเภอทั้งปวง ผู้ใด

เข้าไปรับราชการ ผู้ใดไปแห่งใด ให้พิจารณาได้
จงทุกเดือนอย่าให้ขาด และมีราชการสิ่งใดจึ่งจะ
ครบด้วยราชการ อนึ่งให้ขุนหมื่นชาวด่านและไพร่
จงสมควรผลัดกันไปตระเวนด่านถึงแดนต่อแดนจง
ทุกตำบล จงทุกเดือนอย่าให้ขาด ถ้าได้กิจราชการ
เปนประการใดไซร้ ให้บอกเข้าไปจงฉับพลันและ
ให้แจ้งแล้ว อนึ่งถ้าและมีตราพระราชสีห์ และตรา
โกษาธิบดี มาแก่เจ้าเมือง และผู้รั้ง กรมการ
ด้วยการพระราชสงคราม และราชการซึ่งบำรุง
กรุงเทพพระมหานคร และกิจต้องพระราชประสงค์
และการให้ทำกำแพงและค่ายคูจะรักษาเมืองนั้นก็ดี
อย่าให้เจ้าเมืองและผู้รั้งกรมการตอบ และให้รับ
เอาทำตามตรามานั้น ถ้าและราชการนั้นพ้นกำลัง
เปนประการใดไซร้ ให้บอกหนังสือฟ้องเข้ามา อนึ่ง
ถ้าทอดราชการสิ่งใดแก่พลเมืองทั้งปวง ให้เจ้าเมือง
และผู้รั้ง ยกระบัตร พิจารณาแล้วและให้ยกสมกำลัง

กรมการไว้พอราชการด้วย กรมการเหลือนั้นให้มาตั้งทอดราชการด้วยพลเมืองจงทั่วกัน อย่าให้กรมการป้องกันส่มกำลังพรรคพวกบ่าวไพร่เหลือนั้นไว้ได้ อนึ่งผู้รับราชการเปนหัวเมือง เอก โท ตรี จัตวา ก็ดี จะรั้งก็ดี ที่จะพิทักษ์รักษาบ้านเมืองการทั้งปวงเอาเปนอารมณ์ ซึ่งชอบด้วยผู้รักษาเมืองร่วมขัณฑสีมา ซึ่งจะให้มั่นคงสืบไปเมื่อหน้านั้น อนึ่งให้รู้ว่าไพร่ทั้งปวงแค้นเคืองด้วยกรมการทั้งปวงข้าหลวง คนเร็ว ม้าใช้ ไปมากิจราชการ และข่มเหงเอาทรัพย์สิ่งของเงินทองแก่ประชาราษฎรทั้งปวงให้มีความยากแค้นเคือง และถ้าประชาราษฎรมาฟ้องให้เจ้าเมืองและผู้รั้ง ยกระบัตร ถามข้าหลวง คนเร็ว ม้าใช้ ข่มเหงนั้นเปนสัจไซร้ ให้เรียกเอาทรัพย์สิ่งของเงินทองนั้นส่งให้แก่ราษฎร ถ้าและกรมการ ข้าหลวง คนเร็ว ม้าใช้ ทำเหลือจะถามเอาทรัพย์สิ่งของให้แก่ราษฎรด้วยฉับพลันมิได้ไซร้ ให้กฎหมาย

จงมั่นแม่น และครั้นข้าหลวง คนเร็ว ม้าใช้นั้นกลับมาแต่ราชการเมื่อใดไซร้ ให้กรมการบอกหนังสือคุมเอาราษฎร ซึ่งข้าหลวง คนเร็ว ม้าใช้ ทำข่มเหงนั้นเข้าไปยังกรุงเทพ ฯ ถ้าและกรมการผู้ใดข่มเหงราษฎร กรรโชกราษฎร ด้วยสิ่งใดไซร้ ให้ถามจงสัจ แล้วให้กรมการนั้นเข้ามายังกรุงเทพพระนคร อนึ่งถ้าท้าวพระยา พระ เมือง ขุน หมื่น พัน ทนาย และหมู่องครักษ์ และคนเร็วม้าใช้ไปด้วยกิจราชการ เจ้าเมือง และผู้รั้ง กรมการมิได้ทำตามพระราชกำหนดกฎหมาย และทำล้ำเหลือรุกราช พระสาสนาอาราม และข่มเหงตีด่าฆ่าฟันสมณประชาราษฎรทั้งปวง เอาทรัพย์สิ่งของช้างม้า โค กระบือ เกวียน และกรรโชกราษฎรทั้งปวงและให้แค้นเคืองด้วยประการใดก็ดี ถ้าและต้องเจ้าเมือง และผู้รั้ง และกรมการ ไซร้ ให้ยกระบัตรกฎหมายไว้จงมั่นแม่น และให้ ปลัด ยกระบัตร

กฎหมายบอกหนังสือเข้าไป ถ้าต้อง ปลัด ยกระบัตร
และกรมการ ไซร้ ให้เจ้าเมือง ผู้รั้ง บอกหนังสือ
เข้าไปยังลูกขุนณะศาลา ถ้าต้องเจ้าเมือง ผู้รั้ง
ให้ขุนปลัด ขุนยกระบัตร บอกหนังสือเข้าไปยัง
มหาดไทย ถ้าและมหาดไทยมิเอาว่า ให้มูลนาย
พยาบาลนำเอาแค้นเคืองนั้น เข้าไปฟ้องณะศาลาลูก
ขุน เปนหลายครั้งและมิเอาว่า ให้ทำฎีกาให้มูลนาย
ประชาบาลนำมาฟ้องมิได้ไซร้ ให้ทำฎีกายื่นณะ
ศาลาลูกขุน และให้ขุนดาบนำเอาว่าตามธรรมเนียม
และยกระบัตร กรมการ และผู้ได้ว่าราชการนั้น
ถอกเอากฎนี้ไว้จงทุกคน อนึ่งให้รู้จักสารบาญชี
ซึ่งว่าคนอยู่ณะจังหวัดเมืองนั้น ไพร่หลวง และ
สมใน สมนอก ข้าพระ โยมสงฆ์ และพลเมือง
สมสังกัด ทั้งปวงทั้งนั้น หมู่ใดกรมใดเท่าใด ช้าง
ม้า โค กระบือ ไร่ นา เท่าใด ให้เอาสารบาญชี
ไว้จงแจ้งจงสิ้นเชิง อนึ่งให้รู้สารบาญชีว่าข้าหนี้เจ้า

ไพร่หนี้นาย และคนแอบแฝงมาอยู่บ้านใด ตำบลใด ณะแขวงเมืองนี้ และเดิมเปนหมู่ใดกรมใดและอยู่แขวงเมืองใด และแค้นเคืองด้วยเนื้อความประการใดและจึ่งมาอยู่ณะแขวงนี้ และแต่มาอยู่นี้ช้านานเท่าใด อนึ่งคนจรมาลัดพลัดซุ่มซ่อนอยู่ณะป่าดง ห้วยเขา ณะจักรวรรดิแขวงเมืองนี้ไซร้ ให้รู้จักว่าซุ่มซ่อนอยู่เปนเหล่าเปนกอ ฉกรรจ์อพยบมากน้อยเท่าใด ๆ อยู่แห่งใดตำบลใดเท่าใด และทางใกล้ไกลเมืองเท่าใด ให้รู้จักมั่นแม่น และให้เอาแก่เจ้าเมืองและผู้รั้งให้จัดซ่องไว้สำหรับเมืองจงมั่นคง ถ้าพ้นกำลังให้บอกเข้าไปยังกรุง ๆ อนึ่งคนอยู่อำเภอแขวงเมืองนี้ และให้รู้ที่ภูมิลำเนาตามอำเภอ และรื้อเรือนไปอยู่อำเภออื่นนั้น เปนเหตุสิ่งใดจึ่งไปจากบ้านซึ่งอยู่ และมิได้อยู่เข้าบ้านเลย และตั้งบ้านอื่นนั้นด้วยอันใด และผู้อยู่อื่นมาตั้งบ้าน

ใหม่ปีละเท่าใด และคนอยู่เมืองนี้และไปทำมาหากินอยู่ด้วยผู้ใดก็ดี เมืองอื่นไซร้ ให้มีหนังสือยกระบัตรและกรมการบอกไปณะเมืองนั้น ว่าคนเมืองไปอยู่ทำมาหากินในบ้านนั้น แขวงเมืองนั้น ถ้าและหาตรา ยกระบัตรแลกรมการ บอกไปมิได้ และไปอยู่ไซร้ให้บอกหนังสือเข้าไปยังมหาดไทย อนึ่งบ้านนี้ เมืองนี้ กี่ตำบล และตำบลหนึ่งมีคนมากน้อยเท่าใด มาอยู่ใหม่มากน้อยเท่าใด ให้รู้จักทุกคน อนึ่งผู้จะเปนยกระบัตร ครั้นราชการสิ่งใดจะเอาโดยฉับพลัน มาให้นายอำเภอและแขวงนายบ้านให้รับคนก็ดี ให้ทำตามราชการจงฉับพลันมานั้นก็ดี และมิได้คนไซร้ ให้มัดผูกนายอำเภอและแขวงนายบ้าน ครั้นเอาให้ได้จงฉับพลันให้ทันราชการสิ่งนั้น ถ้ามิได้คน สารโทษนั้นตกอยู่แก่ยกระบัตร อนึ่งถ้าคนอยู่ณะแขวงเมืองนี้ เข้าไปทำราชการและหลบหลีกออกมาก็ดี เปนผู้ร้ายก็ดี ข้า

หนีเจ้า ไพร่หนีนาย และคนจรรสัดพลัด และมีตรา ออกมาให้เอาเข้าไปทำราชการและพิจารณา และยอมจำหน่ายว่าหนีแลจับเอาตัวมิได้นั้น โทษอยู่แก่ยกระบัตร และนายอำเภอและนายบ้าน ด้วยมิรู้จักสารบาญชี และมิได้ตรวจด่านตระเวนทางให้มั่นคง มิให้คนเล็ดลอดหนีไปจากเมืองนี้ได้ และให้ขุนหมื่นกรมการ ประกับด้วยชาวด่านตระเวนบรรจบต่อกันเมืองนั้นอย่าให้ขาด ให้รู้จักว่าผู้นั้นมาตระเวนพบกันนั้นแล้ว มันมิพบผู้คนแปลกปลาดหามิได้ ให้บอกหนังสือทัณฑ์บลเข้าไปยังกรุงเทพ ฯ จงทุกเดือนอย่าให้ขาด อนึ่งผู้จะเปนกรมการให้ตั้งใจสมัคภักดีรักษาขอบขัณฑสีมาประชาราฎษรทั้งปวงให้เปนสุข และอย่าให้ตั้งกรมการแขวง นายบ้าน อันขี้ฉ้อโกหกขี้ตระบัด แลแต่ซื้อ ๆ มาเปนกรมการ และแขวง นายบ้านอำเภอใด ถ้าผู้ใดจะมาข่มเหงประชาราษฎรทั้งปวง และรู้เห็นด้วยประการใดไซร้

จะให้เอาเงินหลอมใส่ปากเสีย อนึ่งกฎมาให้ทำสิ่งใด ๆ ให้พิจารณา ก็ให้ทำจงทุกสิ่งให้ชอบด้วยราชการ ถ้ามิได้ทำตามจะให้มีโทษถึงสิ้นชีวิต อนึ่งครั้นปลัด ยกระบัตร เข้าไปกิจราชการก็ดี มารับพระราชทานน้ำพระพิพัฒนสัจจาเมื่อใด จะให้มหาดไทยและกรมวังถามด้วยกิจราชการ และกิจสุขทุกข์ราษฎรทั้งปวง และคนแอบแฝงซุ่มซ่อนจรจัดพลัด ให้ ๆ การจงสิ้น ถ้าและเข้ามาแก้แต่ปากเปล่าและให้การมิได้ไซร้ จะให้มีโทษถึงสิ้นชีวิต อนึ่งถ้าเทศกาล การพระราชพิธีตรุส สารทไซร้ ยกระบัตรเข้าไปถือน้ำพระพิพัฒนสัจจาโดยการพระราชพิธี อนึ่งถ้าเทศกาลจะทำนาและอาณาประชาราษฎรทั้งปวงทำนานั้นน้อยอยู่ภูมิไซร้ ให้ยกระบัตรและเจ้าเมือง และผู้รั้ง และกรมการ และกำนัน ให้ว่าแก่ราษฎรทั้งปวงนั้น ให้ทำนาจงมั่งคั่งกว่าแต่ก่อนนั้น ถ้าและทำนามากน้อยเท่าใดให้เร่ง

รัดเอาใจดงอย่าให้พ้นเทศกาล ถ้าและผู้ใดมิฟัง ให้บอกหนังสือเข้าไป และสิ่งใดจะเปนงานวันอย่า ให้เปนงานเดือน และกรมการทั้งหลาย ลอกเอากฎ ใส่สมุดไว้จงทุกคน แต่ต้นกฎนี้ให้ยกระบัตรเอาไว้ ถ้าและมีผู้จะมาผลัดรับราชการเปนยกระบัตรและ กรมการไซร้ ส่งกฎนี้และกฎซึ่งลอกไว้นั้นให้แก่ ผู้จะมาเปนกรมการแทนจงสิ้น ครั้นสืบไปเมื่อหน้า ให้ผู้เปนขุนยกระบัตรและกรมการทั้งปวง ทำตาม กฎหมายนี้และกฎซึ่งมีมาแต่ก่อนนั้นจงทุกประการ ถ้าและมิได้ทำตามกฎมานี้และกฎหมายซึ่งมีมาแต่ ก่อนไซร้ จะให้มีโทษถึงสิ้นชีวิต

กฎให้ไว้ณะวันจันทรเดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะแม นพศก จุลศักราช ๑๐๘๙ (พ.ศ. ๒๒๗๐ รัชกาล สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ)

กฎ เรื่องให้รับน้ำพระพิพัฒนสัจจา

กฎให้แก่ เจ้าพระยา และพระยา พระ หลวง เจ้าราชนิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย ฝ่ายทหารพลเรือน ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการเมืองเอก โท ตรี จัตวา ปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวง ด้วย ๆ ทรง ๆ ตรัสเหนือเกล้า ๆ สั่งว่าเทศกาลพระราชพิธีตรุสสารท ครั้งนี้ ในกรุง ๆ นั้น เจ้าพระยา และพระยา พระ หลวง เจ้าราชนิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย ฝ่ายทหารพลเรือน ข้าทูลลออง ๆ ทั้งปวง ไปพร้อมกันณะวัดพระศรีสรรเพชญ์ มีธูปเทียนเข้าตอกดอกไม้มาสักการบูชากราบถวายบังคม รับน้ำพระพิพัฒนสัจจา กรมวังได้หมายบอกตำรวจตราเอาบาญชีและฝ่ายข้างผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ หลวง ขุน หมื่น นายที่นายส่วยสาอากรปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือนั้น

ครั้นถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุส สารท ให้มีธูปเทียนเข้าดอกดอกไม้เปนเครื่องสักการบูชา ไปพร้อมกันรับน้ำพระพิพัฒน์สัจจาณะวัดวาอารามใหญ่ ซึ่งเปนตำแหน่งเคยรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจานั้น เปนพนักงานขุนยกระบัตรได้บัตรหมายเอาบาญชีตามโบราณราชประเพณีแต่ก่อนมา ถ้าผู้ใดป่วยเจ็บพ้นกำลังที่จะหาบหามมามิได้ และมีผู้ผูกเกณฑ์ไปราชการไกล กลับมามิทันชันสูตรสืบสมคุ้มโทษให้ตรวจตัวตามบาญชีแต่เช้าในเที่ยง ถ้าพ้นเที่ยงและผู้ใดขาด มิได้มากราบถวายบังคมพระราชอุททิศรับน้ำพระพิพัฒน์สัจจาจะเอาตัวผู้นั้นเปนโทษเท่าโทษขบถ ตามบทพระอัยการ ถ้าหัวเมืองให้ยกระบัตรเอาตัวถาม บอกส่งตัวและคำถามเข้ามายังลูกขุนณะศาลา ถ้าในกรุงฯ ให้กรมวังเอาตัวถาม เอาเนื้อความกราบบังคมทูลพระกรุณา จะเอาตัวเปนโทษโดยโทษานุโทษ และให้กฎหมายบอก

จงทั่ว

กฎให้ไว้ณะวันอังคารเดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ ปีกุน ตรีศก จุลศักราช ๑๐๙๓ (พ.ศ. ๒๒๗๔ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ)

กฎ เรื่องการพิศูจน์เลิบในสำนวนความ

กฎให้แก่พระสุรัศวดี ซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกเจ้าพระยา และพระยา พระ หลวง เมือง เจ้าราชนิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย และตำรวจในซ้าย ขวา ตำรวจนอกซ้าย ขวา กรมวัง กรมล้อมวังซ้าย ขวา กรมมหาดเล็กชาวที่ และกรมพระสนมซ้าย ขวา ฝ่ายทหาร พลเรือน และผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการแขวง จังหวัด นายบ้าน นายอำเภอ ณะหัวเมืองเอก โท ตรี จัตวา ปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือ. และแขวงจังหวัดทั้ง ๔ และผู้มีบรรดาศักดิ์พิจารณาเนื้อความทั้งปวงจงทั่ว ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ๆ สั่งว่า และสุภาตุลาการพิจารณาความมีคู่ทั้งปวงแต่ก่อนนั้น ครั้นถามโจทก์จำเลยเปนสำนวนต่อกันแล้วยอมผูกสำนวน

ให้แต่โจทก์จำเลยศูจน์เล็บไว้ต่อกัน ครั้นโจทก์จำเลยเห็นถ้อยคำของตัวพิรุธในสำนวนข้อใดข้อหนึ่ง ครั้นตุลาการจะพิจารณาสืบไป ย่อมคิดใจว่าแปลกเล็บ และว่าเสมียนผู้คุมตัดแปลงสำนวนเสีย และผู้พิจารณาทั้งปวงจะได้ว่ากล่าวแก่ผู้พิพากษาว่าเข้าด้วยโจทก์ จำเลย ติดใจว่าแปลกเล็บนั้นเนื้อความจะได้พิจารณานั้นศูจน์ยาวไป แต่นี้สืบไปเมื่อหน้าถ้าและผู้มีอรรถคดีจะร้องฟ้องว่ากล่าวโทษแก่กัน ณะโรงศาล กรมใด ๆ ก็ดี และตุลาการถามโจทก์จำเลยเปนสำนวนต่อกันแล้วคัดเทียบออก จะเอาสำนวนนั้นผูกให้โจทก์ จำเลย ศูจน์เล็บไว้ให้ตุลาการปิดตราประจำเล็บไว้ด้วย ถ้าและจะเอาโจทก์จำเลยออกมาพิจารณาสืบไปนั้น ฝ่ายโจทก์ติดใจว่าแปลกเล็บ ฝ่ายจำเลยว่าชอบด้วยเล็บ และผู้พิจารณาว่าชอบด้วยดวงตราแล้ว อย่าให้ฟังให้ผู้พิจารณาตัดเล็บและดวงตราประจำไว้นั้นรักษา

ไว้จงดีอย่าให้ทุบต่อยเสีย และให้เร่งพิจารณาว่ากล่าวสืบไป ถึงว่าฝ่ายโจทก์ จำเลย ซึ่งติดใจว่าแปลกเล็บนั้น จะร้องฟ้องกล่าวโทษตุลาการและลูกความก็ดี จะได้เอาเล็บและดวงตราซึ่งตัดออกไว้นั้น จะได้ชันสูตรกับดวงตราซึ่งปิดตราประจำเล็บไว้นั้น ให้ผู้พิจารณาเร่งพิจารณาว่ากล่าวให้สำเร็จ อย่าให้ค้างช้าอยู่พ้นพระราชกำหนดกฎหมาย และให้พระสุรัศวดี หมายบอกแก่ผู้พิจารณาในกรุง ฯ นอกกรุง ฯ และแขวงจังหวัด และผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ ให้ทำตามกฎนี้

กฎให้ไว้ ณ วันอาทิตย์เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๐๑ ปีมะแมเอกศก (พ.ศ. ๒๒๘๒ รัชกาล สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ)

กฎ เรื่องเจ้าหมู่มูลนายเบิกคู่ความไปใช้ราชการ

กฎให้แก่ พระสุรัศวดี ซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกแก่ ข้าทูลลออง ๆ ฝ่ายทหารพลเรือนและข้าเจ้าต่างกรมทั้งปวงจงทั่ว ด้วยขุนอุทัย ขุนลคร ขุนเสนา แขวง ฟ้องให้กราบทูลพระกรุณา และขุนลคร ขุนอุทัย ขุนเสนา และหมื่น พัน แขวงทั้งปวงนั้น มีการพนักงานต้องทำ และเสียส่วยในอัตรานอกอัตราแต่ละปีเปนอันมาก และแขวงรับราชการได้ทำการตามพนักงานทั้งนั้น อาศัยแต่วานราษฎรชาวบ้านและลูกอำเภอมาช่วยทำการ ได้เสียส่วยในอัตรานอกอัตรา และซื้อสิ่งของทำการนั้นก็อาศัยได้แต่พิจารณาความของราษฎรตามกระทรวงตามมีพระธรรมนูญสำหรับแผ่นดินมาแต่ก่อน ได้พินัยจ่ายราชการ จึ่งได้ทำการทั้งปวงสดวก และ

สืบมาทุกวันนี้ และราษฎรไพร่พลเมืองในท้องที่อำเภอแขวงนั้น ก็ร่วงโรยกว่าแต่ก่อน และบาญชีมั่งคั่งชิงเรือนมากนั้น มีตราคุ้มห้าม ได้เฉลี่ยวานใช้ราชการหามิได้ และบ้านส้มสังกัดพรรค์ ซึ่งมิได้มีตราคุ้มห้าม ได้เฉลี่ยวานใช้ราชการนั้นมีเรือนอยู่แต่ ๙ เรือน ๑๐ เรือน ๑๕ เรือนบ้าง น้อยมิพอด้วยราชการ ประการหนึ่งราษฎรอยู่ในอำเภอนั้นมีคดีเนื้อความมาร้องฟ้อง กฎหมาย พระธรรมนูญ แขวงจะได้พิจารณาเอาพินัยจ่ายราชการนั้น ครั้นแขวงเกาะมายังมิได้ทันถาม ได้ถามถึงเทียบ และชี้พิจารณาถึงเดิรเผชิญถึงสำนวนมาชี้ขาดบ้าง ฝ่ายข้างลูกความนั้น เห็นว่าเนื้อความของตัวพิรุธบุบช้ำลงแล้วลอบไปคิดอ่านให้มีหมายรับสั่งเบิกเอาตัวไปบ้างลางครั้งนั้น หมายไปแต่ว่าให้หาเปนการเร็ว ครั้นแขวงเข้าไปหา ผู้รับสั่งให้เกาะหน่วงเหนี่ยวไว้ว่าลูกความนั้นเปนข้าหลวง มีรับสั่งให้ส่งตัวไปจะใช้

ทำการบ้าง ช้างแขวงกลัวก็ส่งลูกความให้ และเนื้อความเริดร้างค้างสูญเสีย เพราะด้วยกระทำฉนี้เปนอันมาก แขวงเปนคนต่ำจะติดตามว่ากล่าวคืนเอาเนื้อความมาพิจารณาสืบไป เอาพินัยจ่ายราชการนั้นมิได้ด้วยเหตุฉนี้ แขวงจะตั้งตัวทำราชการขัดสนหนักหนา จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่าส่วยหญ้าช้างสพสารซึ่งสารพากรได้เรียกเปนหลวงนั้นพระราชทานให้ยกเลีย และส่วยสัดอัตราพนักงานขุนเพ็ชรดา ขุนเทพนารายณ์ แพ่งเขษมได้เรียกจ่ายราชการตามธรรมเนียมแต่ก่อนนั้น ก็ให้การลงเสียกึ่งหนึ่งบ้าง สองส่วนบ้าง และซึ่งผู้มีชื่อถือตราคุ้มห้าม ทำส่วย เข้า ปลา ชัน น้ำมัน ภายกระดาษ ขี้ผึ้ง และรักษาไม้ฤษีเลียงกระบือซักรถนั้นก็ให้เฉลี่ยเอาใช้ราชการบ้างตามมีการหนักและเบาแล้ว ครั้งนี้จึ่งทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งให้มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้ แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า

ถ้าราษฎรมีชื่ออยู่ในท้องอำเภอแขวง มีอรรถคดีร้องฟ้องกฎหมาย ให้แขวงพิจารณาต้องด้วยกฎพระธรรมนูญ เปนกระทรวงแขวงได้ว่ากล่าวนั้นแล้วก็ให้แขวงพิจารณาสืบไปให้สำเร็จ เอาพินัยจ่ายราชการ ถ้าและมีหมายรับสั่งไปให้หาแขวงไปกิจราชการสิ่งใดก็ดี อย่าให้มีหมายไปแก่แขวงดุจหนึ่งแต่ก่อนนั้น ให้มีหมายไปแก่กรมนครบาลซึ่งเปนนายแขวงนั้นให้ส่ง ถ้าหมายกิจราชการให้บอกข้อราชการไปให้แจ้ง ถ้าหมายเบิกคู่ความนั้นให้มีกำหนดปีเดือนวันคืนขึ้นแรมไปว่า จะเบิกไปทำการสิ่งนั้น ๆ แต่ใน ๙ วัน ๑๐ วันและ ๑๕ วัน แล้วจะส่งตัวคืนมาให้แขวงพิจารณาเนื้อความสืบไป และให้มีตรา เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ผู้ใดผู้หนึ่งมาเปนสำคัญไปด้วย และให้เจ้ากรม ปลัดกรมพระนครบาล สืบสาวดู ถ้าเนื้อความนั้นยังมิถึงใบสัจปรับเปนสินไหมพินัยหามิได้ และมีหมายมาเบิก

เอาไปทำราชการจริงเปนมั่นคง จึ่งให้สลักหมายนั้น บอกไปให้แขวงส่งลูกความให้ตามมีหมายเบิกนั้น และปิดตราขุนงำเมืองราชปลัดประทับหลังหมายไป เปนสำคัญจงทุกครั้ง ครั้นถึงกำหนดกฎหมายว่าจะส่งลูกความคืนให้พิจารณานั้น ถ้าและลูกความซึ่งเบิกไปนั้นยังทำการมิสำเร็จก็ดี ไปราชการยังมิกลับมาถึงก็ดี ให้ผู้มาเบิกนั้นมาบอกทุเลาแก่เจ้ากรม ปลัดกรมพระนครบาล ให้เจ้ากรม ปลัดกรมๆพระนครบาลแต่งไปสืบถามชันสูตรดูการ ถ้าเห็นการนั้นเร็วอยู่จะเร่งทำให้แล้วแต่ใน ๙ วัน ๑๐ วัน ๑๕ วันอีก ก็ให้งดไว้ให้ทำการนั้นสืบไป ถ้าและการนั้นช้าถึงเดือนหนึ่งแล้วมิสำเร็จไซ้ร ก็ให้ส่งตัวลูกความมาว่าเนื้อความไปก่อน และซึ่งจะเบิกไปราชการนั้นให้พิจารณาดูข้อราชการนั้นเปนการจำเภาะตัวผู้นั้นจะไป ผู้อื่นจะไปเห็นมิได้ เปนการจำเภาะตัวผู้นั้นจะไป และทางจะไปมาช้าพ้นพระราชกำหนดเดือนหนึ่งขึ้นไป อย่าให้ส่งตัว

ไป ให้ตุลาการเอาตัวไปพิจารณาให้เร่งรัดว่ากล่าวเนื้อความให้สำเร็จแต่ในสามเดือนตามกฎ อนึ่งผู้เปนตุลาการได้พิจารณาเนื้อความ ใช่ว่าแต่แขวงหามิได้ และมหาดเล็ก ชาวที่ ตำรวจใน กรมวัง ข้าทูลอองฯ ฝ่ายทหารพลเรือน ขุนโรงขุนศาลซึ่งเปนพนักงานได้พิจารณาเนื้อความรับสั่งและโจรผู้ร้ายและเนื้อความมีคู่ และผู้พิจารณา ๆ เลขหมู่ไพร่หลวงทั้งปวงนั้นก็มีอยู่เปนอันมาก ถ้าจะมีบัตรหมายไปเอาผู้มีคดีซึ่งต้องพิจารณาทั้งปวง ไปทำราชการสิ่งใด ๆ ไซร้ ก็ให้กระทำตามเรื่องราวเนื้อความซึ่งกล่าวไว้ในกฎจงทุกหมู่ทุกกรม และหมายเบิกนั้นก็ให้บิดตราเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี เจ้าหมู่ ซึ่งเปนนายนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งไปด้วยเปนสำคัญจงทุกครั้ง และกรมฝ่ายในซึ่งหาเจ้ากรม ปลัดกรม มิได้ ก็ให้บิดตราสนม ซ้าย ขวา ถ้าจะบอกอรรถแปรคันไป

ก็ดี หมายบอกนั้นให้ปิดตราสำคัญจงทุกใบ และเนื้อความขึ้นแก่ศาลกรมมหาดไทย กรมกลาโหม กรมคลัง นา กรมนครบาล และบรรดาซึ่งมีสมุหบาญชีนั้น ให้หมายไปสมุหบาญชีให้ว่าแก่เจ้ากรม ปลัดกรม ให้เจ้ากรม ปลัดกรม ปรึกษาว่ากล่าวให้ ถ้าเจ้ากรม กรมใดหาสมุหบาญชีไม่ จะบัตรหมายไปถึงมูลนายและผู้พิจารณาขุนศาลเองไซร้ ก็ให้มูลนายผู้พิจารณาขุนศาลว่ากล่าว คงทำตามเรื่องราวเนื้อความซึ่งกล่าวไว้นี้ ให้มีหมายมาเบิกเนื้อความณะศาลแขวงไปนั้นจงทุกประการ ถ้าและกรมใด ผู้ใด เอาคู่ความผู้พิจารณาไปนั้นมิได้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายไว้นี้ และจะทำประเวประวิงหน่วงเหนี่ยวความไว้ให้ช้าพ้นพระราชกำหนดกฎหมายเบิกและทุเลาเหมือนครั้งหลังนั้น จะคิดอ่านกันแอบอิงมาเบิกเอาไปแต่จะให้พ้นจากพิจารณาทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายซึ่งให้ไว้นี้แต่

ข้อใดข้อหนึ่งไซร้ จะเอาเนื้อความผู้ซึ่งให้มีหมาย มาเบิกเอาตัวไปนั้นเปนแพ้ ถ้าเลขพิจารณาจะให้เอาเลขพิจารณาเปนสัจ ส่งเข้าหมู่ แล้วจะให้ปรับโทษเอาสินไหมพินัยแก่เจ้าความผู้ให้มาเบิกผู้มีคดีเนื้อความไปนั้นด้วยตามรูปความ และให้พระสุรัศวดีซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกแก่ข้าทูลลออง ๆ ทั้งปวง และข้าหลวงฝ่ายหน้า ฝ่ายหลัง และเจ้าต่างกรมจงทั่วทุกหมู่ทุกกรมอย่าให้ขาดได้ ถ้าและกฎหมายบอกมิทั่ว จะเอาพระสุรัศวดีซ้าย ขวา เปนโทษ ถ้าแจกทั่วแล้วผู้ใดมิได้กระทำตามกฎหมายให้ไว้นี้ จะเอาผู้นั้นเปนโทษตามกฎ

กฎให้ไว้ณะวันศุกร เดือนแปดแรม ๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๐๖ ปีชวด ฉอศก. (พ.ศ. ๒๒๘๗ รัชกาล สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ)

กฎ เรื่องให้จับคุมคนวิวาททำร้ายกันในที่ต่างๆ

กฎให้แก่เจ้าพระยา และพระยา พระ หลวง เจ้าราชนิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย ฝ่ายทหารพลเรือน ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวงจงรู้ทั่ว ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่าถ้าเจ้าพระยา และพระยา พระ หลวง เจ้าราชนิกุล ขุน หมื่น ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการไปในสถานทางบกทางเรือแห่งใด พบคนมีชื่อคุมพวกเกิดวิวาทตีด่าฆ่าฟันกันเปนอันมาก ให้หยุดอยู่ให้บ่าวไพร่สมกำลังซึ่งไปด้วยนั้น ให้จับเอาตัวพวกทั้งสองข้างให้ได้จงสิ้น ถ้าเหลือกำลังให้บอกชาวบ้านชาวเรือ ให้ช่วยกันจับเอาตัวจงได้ เพื่อว่ามิให้อาณาประชาราษฎรไพร่พลเมืองทำจลาจลในแผ่นดิน ถ้าหัวเมืองให้ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง ปลัดยกระบัตร

กรมการ เอาตัวถามให้รู้เหตุว่าวิวาทกันด้วยเนื้อความสิ่งใด แล้วให้บอกหนังสือส่งตัวเข้ามายังลูกขุนณะศาลา ถ้าในกรุง ฯ จับส่งกรมพระนครบาลให้สืบเอาพวกเพื่อนจงสิ้น มาลงโทษโดยอาชญาหลวง ถ้าผู้ใดมิได้เปนใจแก่ราชการแผ่นดินไม่จับกุม จะเอาตัวเปนโทษตามโทษานุโทษ และให้พระสุรัศวดีซ้าย ขวา ใน นอก ให้หมายบอกจงทั่ว

กฎให้ไว้ณะวันพุธเดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๑๐ ปีมะโรง สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๒๙๑ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ)

กฎ เรื่องการรับฟ้องตามพระธรรมนูญ

กฎให้แก่พระสุรัศวดี ซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกเจ้าพระยา และพระยา พระ หลวง เจ้าราชนิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย ฝ่ายทหาร พลเรือน บรรดาพิจารณาความ เจ้ากรม ปลัดกรม มหาดเล็กขอเฝ้า ข้าหลวงเจ้าต่างกรมฝ่ายหน้า ฝ่ายหลัง และข้าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอทั้งปวงจงทั่ว ด้วยมีพระธรรมนูญไว้สำหรับขุนโรงขุนศาล ธรรมเนียมให้พิจารณาเนื้อความตามกระทรวง เอาพินัยจ่ายราชการสำหรับแผ่นดินสืบมาแต่ก่อนนั้น และกรมมหาดไทยมีปลัดนั่งศาลคนหนึ่งขุนบุรินทรนั่งศาลหลวงได้พิจารณาเนื้อความอุทธรณ์ และขุนเทพอาชญานั่งศาลราษฎร์ได้พิจารณาเนื้อความอาชญาตุลาการ และขุนอาชญาจักรนั่งศาล

สำรวจ ให้พิจารณาแปลกคารมหลาย มีขื่อหมอความ มิได้เปนญาติพี่น้องว่าเปนญาติพี่น้องเข้ากฎหมายร้องฟ้องหาความแก่ราษฎร และกลาโหม ขุนประชาเสพ ราชปลัดนั่งศาล ได้พิจารณาเนื้อความอาชญานอกซึ่งมิได้เปนสมภักนักการ ทำข่มเหงผู้มีชื่อ และในกรมพระนครบาล ขุนงำเมือง ปลัดนั่งศาลได้พิจารณาความโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์เปนโทษมหันตโทษ กรมวังนั้นมีปลัดนั่งศาลสามคน ขุนอินทรอาชญา ได้พิจารณาเนื้อความอาชญาวัง และขุนพรหมสุภา ได้พิจารณาเนื้อความนครบาลวัง และขุนเทพสุภา ได้พิจารณาเนื้อความแพ่งวัง ถ้าจำเลยเปนสมในขุนศาลสามศาลนี้ได้พิจารณา และกรมพระคลังราชการนั้น ขุนพินิจจัย ราชปลัดนั่งศาล ได้พิจารณาเนื้อความฝรั่งอังกฤษวิลันดา จีน ยวน ยี่ปุ่น แขกบรเทศ มลายู และกรมนา

ขุนโภชถากร ราชปลัดนั่งศาล ได้พิจารณาเนื้อความแพ่งอาชญานา และขุนศรีราชบุตรนั้นได้พิจารณาเนื้อความมฤดก และศาลแพ่งกลาง ขุนราชสุภา ขุนสุภาชัย และแพ่งเกษม ขุนสุภาเทพ ขุนสุภาภาร ได้พิจารณาเนื้อความจำเลยเปนสมนอก และกรมแพทยานั้น ขุนพรหมเกวี ได้พิจารณากระทำคุณกระทำไสยแก่กัน เปนฉมบจักกละ และกรมสารพากรใน ขุนวิสูตรโกษา ได้พิจารณานายระวางกำนัน พันที่ เชิงเรือน สมภักษร ขนอนตลาด ชิงที่วิวาทแก่กัน และกรมสารพากรนอก ขุนศรีสาคร ได้พิจารณาเสนา กำนัน เบาะแส และเบียดบังขนอนตลาด ดูสุจ แส กรมธรรมการ ได้พิจารณาเนื้อความพระสงฆเถร เณร ทำผิดด้วยกิจพระวินัย และพระคลังมหาสมบัติได้พิจารณาเนื้อความพระราชทรัพย์ในท้องพระคลังหลวง และมีผู้เอาไปทำลายเสีย และมีผู้เบียดบังไว้เปนอาณา

ประโยชน์ และกรมสัสดีได้พิจารณาหมู่ไพร่หลวง ไพร่สม สังกัด พรรค และเลวทาสเลวไทย และ ปันลูกหมู่แก่กัน และพระธรรมนูญกระทรวงความ ทั้งนี้มีอยู่สำหรับราชการแผ่นดินสืบมา ให้ผู้รับฟ้อง ผู้รับคำกฎของราษฎรผู้มีคดี เอาฟ้องและคำกฎนั้น ไปว่าแก่ลูกขุนณะศาลาลูกขุนณะศาลหลวง ถ้า เปนเนื้อความข้อใหญ่ให้กราบทูลพระกรุณา ถ้าเปน เนื้อความเบา มิพอที่จะเอากราบทูลพระกรุณา ก็ ให้บังคับให้ขุนราชพินิจจัย ผู้ถือพระธรรมนูญใส่ พระธรรมนูญ เปนเนื้อความกระทรวงใดให้ส่งให้ เจ้ากระทรวงพิจารณาเอาพินัยจ่ายราชการ ฝ่ายข้าง ขุนโรงขุนศาล จึ่งจะได้ตั้งตัวทำราชการสดวก และครั้นสืบมาผู้มีคดีกฎหมายร้องฟ้องตามกระทรวง บ้าง หามิได้บ้าง และเอาเนื้อความไปฟ้องให้ กราบทูล ฝ่ายหน้าฝ่ายหลังและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้า

หลานเธอ รับเอาฟ้องไว้แล้วมิได้ส่งไปใส่ด้วยพระธรรมนูญให้พิจารณาตามกระทรวงหามิได้ และข้าหลวงรับเอาฟ้องไว้พิจารณาว่ามีรับสั่งให้ว่าเปนเนื้อความผู้เถ้าผู้แก่บ้าง เปนเนื้อความข้างเดียวบ้างให้สืบดูให้รู้จักจริง และเท็จบ้าง ครั้นถามมิรับเอาสอบผู้ฟ้องเปนข้อต่อข้ออ้างสืบสอบถึงพะยานดุจหนึ่งเนื้อความมีคู่ก็มีบ้าง ลางทีส่งฟ้องไปให้ตำรวจในตำรวจนอกและข้าทูลออง ๆ นอกนั้นให้เอาตัวผู้มีชื่อมาพิจารณาตามฟ้อง มิต้องด้วยพระธรรมนูญก็มีบ้าง ลางทีลูกความซึ่งตุลาการพิจารณานั้นไปฟ้องหาอุทธรณ์ตุลาการ และว่ามีรับสั่งให้เรียกเอาสำนวนยอมใบสัจไปสืบสวนดู แล้วเนื้อความนั้นค้างช้าไปก็มีบ้าง และกฎพระธรรมนูญสำหรับแผ่นดินนั้นก็พ้นเพื่อนไป และขุนโรงขุนศาลเจ้ากระทรวงได้พิจารณาความตามพระธรรมนูญเอาพินัยจ่ายราชการนั้นน้อยลง และส่วนราชการงานโยธา

ซึ่งเปนพนักงานขุนโรงขุนศาลได้จ่ายนั้นยินอยู่ เพราะเหตุฉนี้ขุนโรงขุนศาลจึ่งได้ความยากจนตั้งตัวทำราชการมิได้ และครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งให้มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้ข้าหลวงเจ้าต่างกรมรับเอาฟ้องของอาณาประชาราษฎรซึ่งหาความแก่กันนั้น กราบทูลเจ้าต่างกรม และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ พระเจ้าลูกเธอ หลานเธอ เปนอันขาดทีเดียว ต่อเมื่อใดมีผู้เอาเนื้อความมาว่า มีผู้กระทำผิดคิดมิชอบเบียดบังพระราชทรัพย์เปนเนื้อความข้อใหญ่ จึ่งให้เอากราบทูลเจ้าต่างกรม สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ รับเอาฟ้องกราบทูลแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ อนึ่งถ้าและข้าหลวงในกรมจะมีคดีวิวาทแก่ข้าทูลลออง ฯ และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินและข้าหลวงเจ้าต่างกรมๆอื่น จะ

ทำหนังสือฟ้องให้กราบทูลเจ้าต่างกรม หาความข้อวิวาทนั้นไซร้ ก็ให้ส่งฟ้องนั้นไปให้แก่ขุนราชพินิจจัยผู้ถือพระธรรมนูญให้ใส่ด้วยพระธรรมนูญก่อน ถ้าเปนกระทรวงใดให้ส่งไปให้เจ้ากระทรวงพิจารณาตามโจทก์ตามจำเลย ตามพระธรรมนูญ อนึ่งถ้ามีผู้ร้องฟ้องให้กราบทูลพระกรุณา ถ้ามิได้ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งจำเภาะให้ผู้ใดพิจารณาหามิได้ ก็ให้ผู้รับสั่งส่งฟ้องนั้นไปใส่ด้วยพระธรรมนูญ ถ้าเปนกระทรวงใดจึ่งส่งไปให้เจ้ากระทรวงพิจารณา ถ้าเปนเนื้อความข้อใหญ่ มีพระราชโองการตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งจำเภาะให้ผู้ใดพิจารณาเปนเนื้อความมีคู่นั้น ก็ให้ตุลาการเอาฟ้องนั้นใส่ด้วยพระธรรมนูญเปนกระทรวงใด แล้วจึ่งให้หมายไปเอาเจ้ากระทรวงมานั่งกำกับด้วย ถ้าพิจารณาเปนสัจปรับไหมเปนพินัยหลวงมากน้อยเท่าใดนั้น ให้ส่งพระคลังมหาสมบัติ อนึ่งซึ่งผู้มีชื่อฟ้องลูกขุนณะ

ศาลาลูกขุนณะศาลหลวงนั้น ให้ลูกขุนปรึกษาดูรูปความนั้นก่อน ถ้าเปนเนื้อความเบาอยู่ ก็ให้เอาฟ้องใส่ด้วยพระธรรมนูญส่งให้พิจารณาตามกระทรวงตามพระธรรมนูญ พระราชกำหนดกฎหมายสำหรับแผ่นดิน อย่าให้แปลกกระทรวงล่วงกรมได้ และให้ข้าทูลลออง ๆ และข้าหลวงเจ้าต่างกรมฝ่ายหน้าฝ่ายหลัง และข้าหลวงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ และพระเจ้าลูกเธอ หลานเธอ และสมใน สมนอก และอาณาประชาราษฎรทั้งปวง กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายให้ไว้จงทุกประการ ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้แต่ข้อใดข้อหนึ่งไซร้ จะเอาตัวเปนโทษตามโทษานุโทษ

กฎให้ไว้ณะวันอังคารเดือนอ้ายแรม ๑๑ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๑๖ ปีจอฉอศก (พ.ศ. ๒๒๙๗ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ)

กฎ เรื่องการรับฟ้องต่าง ๆ

กฎให้แก่พระสุรัศวดีซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกตุลาการ มหาดไทย กลาโหม กรมเมือง กรมวัง คลัง นา กรมตำรวจในซ้ายขวา ตำรวจนอกซ้าย ขวา กรมทหารในซ้าย ขวา มหาดเล็กชาวที่ กรมพระนครบาล และขุนโรงขุนศาล ผู้บรรดาเปนตุลาการได้พิจารณาเนื้อความทุกหมู่ ทุกกรม ด้วย ๆ ทรง ๆ สั่งว่าให้มีพระธรรมนูญไว้แต่ก่อนว่าราษฎรทั้งปวงมีอรรถคดีจะทำหนังสือร้องฟ้องแก่สมุหนักการ ขุนโรงขุนศาลกรมใด ๆ และรับหนังสือร้องฟ้องไว้และหมายไปให้มูลนายพระยาบาลส่งผู้ต้องคดีมาพิจารณาได้ถามต่อกัน และลักตีกันไม่ตายกลางวันและพันแทงกันกลางวัน ขุน (ฉะบับลบ ๒–๓ คำ) พิจารณาเนื้อความ ถ้าจำเลยเปนสมใน ขุนศาลสามศาล

นี้ได้พิจารณา กรมพระคลังราชการ ขุนพินิจจัย ราชปลัดนั่งศาลได้พิจารณาเนื้อความฝรั่งอังกฤษ วิลันดา จีน ยวน ยี่ปุ่น แขกบรเทศ มลายู กรมนาขุนโภชธากร ราชปลัดนั่งศาลได้พิจารณา เนื้อความแพ่ง อาชญานา ขุนศรีราชบุตรได้พิจารณา เนื้อความมฤดก และศาลแพ่งกลาง ขุนราชสุภา ศาลเชษมขุนสุภาเทพ ขุนศาลสองศาลนี้ได้พิจารณา เนื้อความแพ่งจำเลยเปนสมนอก และกรมเทพ อาชญานั้นขุนพรหมเกวี ได้พิจารณาเนื้อความ กระทำคุณไสยแก่กัน เปนฉมบจักกละ และกรม สารพากรใน ขุนวิสูตรโกษาพิจารณานายระวาง กำนันพันที่เชิงเรือน สมภักษรขนอนตลาด ซึ่งวิวาท แก่กัน และกรมสารพากรนอก ขุนศรีสาคร ได้ พิจารณาเสนากำนันเบาะแส และเบียดบังอากร ขนอนตลาด คู่สัดแส และกรมธรรมการได้พิจารณา เนื้อความพระสงฆ์เถรเณรผู้เข้ารูปชีทำผิดด้วยพระ

วินัย และกรมพระคลังมหาสมบัติได้พิจารณาพระราชทรัพย์ในพระคลังหลวง มีผู้เอาไปทำลายเสีย และมีผู้เบียดบังไว้เปนอาณาประโยชน์ กรมพระสัสดีได้พิจารณาหมู่ไพร่หลวงสังกัดพรรค์ และเลวทาสเลวไทย และบันลูกหมู่แก่กัน และพระธรรมนูญทั้งนี้มีอยู่สำหรับราชการแผ่นดินสืบมา ให้ผู้รับฟ้องรับคำกฎหมายของราษฎรผู้มีคดีเอาฟ้องและคำกฎนั้นไปว่าแก่ลูกขุนณะศาลา ลูกขุนณะศาลหลวง ถ้าเนื้อความข้อใหญ่ให้กราบทูลพระกรุณา ถ้าข้อเบามิพอที่จะเอากราบทูลพระกรุณา ให้บังคับให้ขุนราชพินิจจัย ผู้ถือพระธรรมนูญใส่ด้วยพระธรรมนูญ ถ้าเปนเนื้อความกระทรวงใดให้เจ้ากระทรวงนั้นพิจารณาเอาพินัยจ่ายราชการ ฝ่ายข้างขุนโรงขุนศาลได้ตั้งตัวทำราชการสดวก ครั้นสืบมาผู้มีคดี กฎหมายร้องฟ้องตามกระทรวงบ้าง หามิได้บ้าง เอาเนื้อความไปฟ้องให้กราบทูลเจ้าฝ่ายหน้าฝ่ายหลัง สมเด็จ

พระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ ๆ รับเอาฟ้องไว้มิได้ส่งฟ้องนั้นไส่ด้วยพระธรรมนูญให้พิจารณาตามกระทรวงหามิได้ และข้าหลวงเอาฟ้องนั้นไว้พิจารณาความรับสั่งให้ว่าเปนเนื้อความผู้เถ้าผู้แก่บ้างเนื้อความขาเดียวบ้าง ให้สืบดูให้รู้จักจริงและเท็จบ้าง ครั้นถามมิรับเอาสอบผู้ฟ้องเปนข้ออ้างข้อต่อสืบสอบพะยานดุจหนึ่งเนื้อความมีคู่บ้าง ลางที่ส่งฟ้องไปให้ตำรวจในตำรวจนอก ทหารใน และข้าทูลลออง ๆ นอกนั้น ให้เอาตัวผู้มีชื่อมาพิจารณาตามฟ้อง มิต้องด้วยพระธรรมนูญก็มีบ้าง ลางที่ลูกความซึ่งตุลาการพิจารณาอยู่นั้น ไปฟ้องหาอุทธรณ์ตุลาการ และมีรับสั่งให้เอาสำนวนยอมใบสัจไปสืบสาวดู และเนื้อความนั้นค้างช้าไปก็มีบ้าง และกฎพระธรรมนูญสำหรับแผ่นดินนั้นก็ฟั่นเฟือนไป และขุนโรงขุนศาลซึ่งเปนเจ้ากระทรวงได้พิจารณาเนื้อ

ความตามพระธรรมนูญเอาพินัยจ่ายราชการนั้นน้อยลง ส่วนราชการงานโยธาซึ่งเปนพนักงานขุนโรงขุนศาลนั้นฤๅน้อย เพราะเหตุฉนี้ขุนโรงขุนศาลจึ่งได้ความยากจนตั้งตัวทำราชการไปมิได้ แลครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งให้มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้ว่า แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้ข้าหลวงเจ้าต่างกรมรับเอาฟ้องอาญาประชาราษฎรซึ่งหาแก่กันนั้น กราบทูลเจ้าต่างกรม สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เปนอันขาดทีเดียว ต่อเมื่อใดมีผู้เอาเนื้อความมาฟ้องว่ามีผู้กระทำผิดคิดมิชอบ เบียดบังพระราชทรัพย์เปนเนื้อความข้อใหญ่ จึ่งเอาฟ้องกราบทูลเจ้าต่างกรมและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอและให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ รับเอาฟ้องกราบทูลพระกรุณา ฯ แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่ง อนึ่งถ้าข้าหลวง

ในกรมมีกิจวิวาทแก่กัน และข้าทูลลออง และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน และข้าหลวงเจ้าต่างกรมอื่น ๆ จะทำหนังสือฟ้องให้กราบทูลเจ้าต่างกรมหาความแก่ผู้วิวาทนั้นไซร้ ให้ส่งฟ้องไปให้ขุนราชพินิจจัยผู้ถือพระธรรมนูญ ให้ใส่ด้วยพระธรรมนูญก่อน ถ้าเปนกระทรวงใดให้ส่งไปให้เจ้ากระทรวงพิจารณาโจทย์จำเลย ตามพระธรรมนูญ อนึ่งถ้ามิได้ร้องฟ้องให้กราบทูลพระกรุณา ถ้ามิได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ สั่งจำเภาะให้ผู้ใดพิจารณาหามิได้ ให้ผู้รับสั่งส่งฟ้องนั้นให้ใส่ด้วยพระธรรมนูญก่อน ถ้าเปนกระทรวงใดจึ่งให้ส่งให้เจ้ากระทรวงพิจารณา ถ้าเปนเนื้อความข้อใหญ่มีพระราชโองการตรัสจำเภาะให้ผู้ใดพิจารณา เปนเนื้อความมีคู่นั้น ให้ตุลาการผู้รับเอาฟ้องใส่พระธรรมนูญก่อน ให้รู้ว่าเปนกระทรวงใดแล้วให้หมายไปให้เจ้ากระทรวงมานั่งกำกับพิจารณาด้วย ถ้าพิจารณาเปนสัจปรับไหม

เปนพินัยหลวงมากน้อยเท่าใดนั้นให้ส่งพระคลังมหาสมบัติ อนึ่งซึ่งผู้มีชื่อฟ้องลูกขุนณะศาลา ลูกขุนณะศาลหลวงนั้น ให้ปรึกษาคูรูปความถ้าเปนเนื้อความเบาอยู่ ก็ให้เอาฟ้องนั้นใส่ด้วยพระธรรมนูญส่งให้พิจารณาตามกระทรวงตามพระธรรมนูญ ตามพระราชกำหนดกฎหมายสำหรับแผ่นดิน อย่าให้แปลกกระทรวงล่วงกรมได้ อนึ่งเจ้ากรม ปลัดกรม นายเวร ปลัดเวร ขอเฝ้ากรมฝ่ายใน และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมใด ๆ ยอมพิจารณาเนื้อความมีคู่มีต้องด้วยกฎ แต่นี้สืบไปเมื่อหน้าอย่าให้เจ้ากรม ปลัดกรม นายเวร ปลัดเวร ขอเฝ้ากรมฝ่ายใน และข้าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมใด ๆ พิจารณาเนื้อความนั้นหาผู้บังคับบัญชามิได้ ครั้นโจทก์ จำเลย ติดใจแก่กันด้วยข้อเนื้อความขัดสนอยู่ แล้วว่ากล่าวมิสิ้นข้อเนื้อความ และโจทก์ จำเลย ยอมติดใจ

ในตุลาการว่าตัดบทเนื้อความมิสิ้นกระทง และโจทก์จำเลย ยอมร้องฟ้องให้กราบทูลพระกรุณา ฟ้องลูกขุนณะศาลา ทำฎีกาทูลเกล้า ๆ ถวายกล่าวโทษตุลาการ และคู่ความเปนเนื้อความทบท้าวไปมาถึง ๓ ศาล ๔ ศาล ให้เคืองฝ่าลออง ๆ ราษฎรเสียพัศดุทองเงินได้ความเดือดร้อนเพราะคบหากันแต่อำเภอใจ ถ้าข้าทูลลออง ๆ ราษฎรมีอรรถคดีร้องฟ้องด้วยกิจสุขทุกข์แก่กันเปนเนื้อความแพ่ง อาชญา อุทธรณ์ นครบาล และมฤดกแพทยา และถวายกรมทัณฑ์ ทรัพย์มฤดกให้เรียกลูกหนี้ด้วยความประการใด ๆ จะให้เจ้ากรม ปลัดกรม นายเวร ปลัดเวร ขอเฝ้า ข้าทูลลออง ๆ ข้างหน้าข้างใน และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ และข้าพระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ กรมใด ๆ และฟ้องหาความนั้นก็ดี ถ้าผู้ฟ้องนั้นเปนข้าหลวง และข้าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ พระเจ้า

ลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ ฟ้องให้กราบทูลพระกรุณา เปนเนื้อความข้อใหญ่จึ่งให้รับเอาฟ้องนั้นกราบทูล แล้วให้กราบทูลพระกรุณาตามจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่ง ให้พิจารณาตามรับสั่ง ถ้าแลติดใจตุลาการก็ให้แต่งมหาดเล็กนายเวร ขอเฝ้าไปนั่งกำกับพิจารณาด้วย ถ้าแลผู้ฟ้องนั้นมิได้เปนข้าหลวงฝ่ายใน แลมิได้เปนข้าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ ก็อย่ารับเอาหนังสือฟ้องกราบทูล แลให้ผู้ฟ้องนั้นไปฟ้องตามกระทรวง แลฟ้องแก่มูลนายตามอาณาประชาราษฎร แลฟ้องลูกขุนณะศาลา ลูกขุนณะศาลหลวง ตามพระราชกำหนดกฎหมายแต่ก่อน อนึ่งข้าเจ้าต่างกรมฝ่ายหน้าฝ่ายในถือหนังสือบิดตราในกรมออกไปราชการณะหัวเมืองใด ๆ ลอบไปทำกรรโชก ข่มเหง ฉ้อ ตระบัดเอาพัศดุทองเงินอาณาประชาราษฎร ไพร่พลเมืองได้

ความเดือดร้อนให้เคืองได้ลออง ๆ เนือง ๆ แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าข้าเจ้าต่างกรม ฝ่ายหน้าฝ่ายในจะถือหนังสือบิดตราในกรม ออกไปเอากิจราชการสิ่งใด ๆ ก็ดี อย่าให้รับเอาฟ้องของราษฎรมาพิจารณาเรียกเอาฤชาตุลาการ ให้ได้ความเดือดร้อนดุจดังแต่ก่อนนั้น และให้ข้าทูลลออง ๆ และข้าหลวงเจ้าต่างกรมฝ่ายหน้าฝ่ายหลัง และข้าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ และพระเจ้าลูกเธอพระเจ้าหลานเธอ สมในสมนอก และอาณาประชาราษฎรทั้งปวง ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายให้นจงทุกประการ ถ้าผู้ใดมิได้ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายข้อใดข้อหนึ่งไซร้ จะเอาตัวเปนโทษตามโทษานุโทษ ให้เจ้าพระยานคร และหลวงปลัดกรมการ ทำตามกฎนี้จงทุกประการ แล้วให้บอกแก่หัวเมืองขึ้นแก่เมืองนคร ให้ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้จงทั่ว

กฎให้ไว้ณะวันอาทิตย์ เดือน ๙ ขึ้น ๑๓ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๒๒ ปีมะโรงโทศก. (พ.ศ. ๒๓๐๓ รัชกาล สมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร)

กฎ เรื่องการรับฟ้องกล่าวโทษตุลาการผู้พิจารณาความไม่เที่ยง

กฎให้แก่พระสุรัศวดีซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกแก่ข้าทูลลออง ๆ ฝ่ายทหารพลเรือนและขุนโรงขุนศาล แต่บรรดาพิจารณาเนื้อความอาณาประชาราษฎรทั้งปวง ด้วยมีพระราชกำหนดกฎหมายไว้แต่ก่อนว่าอาณาประชาราษฎรจะมาร้องฟ้องกล่าวโทษแก่กัน และผู้พิจารณาตุลาการจะไต่ถามโจทก์จำเลยนั้น ว่าเสมียนผู้คุมถามความว่ามิได้ทำตามธรรมเนียมความไซร้ ให้ว่าแก่ผู้พิจารณาผู้กำกับให้ตัดสินให้ตามข้อเนื้อความ ถ้าพ้นที่ผู้พิจารณาผู้กำกับจะตัดสินมิได้ไซร้ ก็ให้ไปว่าแก่ลูกขุนตัดสินให้ตามข้อเนื้อความให้สำเร็จ ถ้าโจทก์จำเลยมิได้ว่ากล่าวแก่ผู้พิจารณา ไปร้องฟ้อง

หาอุทธรณ์แต่เสมียนผู้คุม และมิได้กล่าวโทษผู้พิจารณาผู้กำกับ และจะบัตรหมายมาให้ส่งแต่เสมียนผู้คุมนั้นอย่าให้ส่ง ถ้าเปนเนื้อความหัวเมือง ถ้ากรมการทำผิดให้ฟ้องแก่ ปลัด ยกระบัตร ปลัด ยกระบัตร ทำผิดให้ฟ้องแก่ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง ถ้าและมิได้กล่าวโทษผู้รักษาเมือง ปลัด ยกระบัตร ด้วยไซร้ ถ้ามีตราออกไปให้ส่งคู่ความมานั้น อย่าให้ส่งเข้ามา และสืบมาทุกวันนี้ผู้พิจารณาและตุลาการทั้งปวงละพระราชกำหนดกฎหมายเสีย ผู้มีชื่อจึ่งร้องฟ้องหาอาชญา อุทธรณ์ณะกรุง ฯ กล่าวโทษแต่เสมียนผู้คุม นายพะธำมรงค์ มิได้กล่าวโทษผู้พิจารณาผู้กำกับและผู้มีชื่ออยู่ณะหัวเมืองเข้ามาร้องฟ้องอุทธรณ์กล่าวโทษแต่เสมียนผู้คุมนายพะธำมรงค์ มิได้กล่าวโทษผู้รักษาเมือง ปลัด ยกระบัตรและกรมการหามิได้ และกลับฟ้องให้บัตรหมายเอาเสมียน ผู้คุม ภูดาษ พะธำมรงค์

และให้มีตราไปให้ส่งขุนศาล ภูดาษ ธำมรงค์ ณะหัวเมืองเข้ามาพิจารณาณะกรุง ฯ ตามข้ออาชญาอุทธรณ์ ก็เอามาพิจารณาไม่สำเร็จ ทำหน่วงเหนี่ยวเนื้อความไว้ และเนื้อความเดิมที่เปนข้อใหญ่นั้น ก็พลอยเริศร้างค้างช้าสูญไปก็มีบ้าง ลางทีเห็นว่าจะทำกลบเกลื่อนมิได้ ก็คิดอ่านให้ร้องฟ้องหาอุทธรณ์ต่อไปถึง ๒ ศาล ๓ ศาลก็มีบ้าง เปนอันมาก เพราะเหตุนี้คนชั่วซึ่งเบียดเบียนอาณาประชาราษฎรนั้น เห็นเนื้อความของตัวพิรุธเพลี่ยงพล้ำลงแล้ว ก็คิดอ่านหาอาชญา อุทธรณ์ กล่าวโทษแก่เสมียนผู้คุมบ้าง ลางทีกล่าวโทษแต่เสมียนผู้คุมบ้าง ลางทีกล่าวโทษแต่ขุนศาล ภูดาษ นายพะธำมรงค์บ้าง คิดแต่จะให้เนื้อความเริศร้างค้างสูญไป แต่จะไม่ให้ได้ความผิดของตัวเลย และอาณาประชาราษฎรซึ่งมิรู้สำนวน และหาทรัพย์มิได้นั้น ได้ความเดือดร้อนนัก ครั้นจะให้สืบเอาตัวผู้กระทำผิดนั้นเปนโทษ

ตามบทพระอัยการนั้นด้วย ผู้เข้ามารับราชการต่อมาทุกวันนี้เปนคนไม่รู้บ้าง ได้รู้บ้าง และยังไม่ทั่วกัน และสมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทุกวันนี้ ทรงพระกรุณาแก่อาณาประชาราษฎร เพื่อจะบำรุงมิให้พระราชกำหนดกฎหมายฟั่นเฟือนไปได้ จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งแก่ ออกญาธรมาธิบดี ศรีรัตนมนเทียรบาล ให้แต่งพระราชกำหนดกฎหมายแจกชำระไว้ แต่นี้สืบไปเมื่อหน้าถ้าอาณาประชาราษฎรจะร้องฟ้องกล่าวโทษแก่กันด้วยเนื้อความประการใด ๆ ก็ดี ผู้พิจารณาตุลาการจะพิจารณาไถ่ถามโจทก์จำเลย สักขีพยานณะกรุง ๆ นั้น ถ้าโจทก์ จำเลย เห็นว่าเสมียน ผู้คุม ภูดาษนายพะธำมรงค์ ถามความผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายให้โจทก์ จำเลย ว่าแก่ผู้พิจารณาผู้กำกับให้ตัดสินให้ ถ้าพ้นที่ผู้พิจารณา ผู้กำกับตัดสินมิได้ก็ให้พากันไปให้ลูกขุนปรึกษาตัดสินให้ตามข้อเนื้อ

ความสืบไป ถ้าเปนเนื้อความหัวเมือง ถ้าภูดาษ นายพะธำมรงค์ทำผิดให้ว่าแก่ขุนศาล ขุนศาลทำผิด ให้ฟ้องแก่ปลัด ยกระบัตร และกรมการซึ่งมิได้ต้องในฟ้อง ถ้าแลปลัด ยกระบัตร กรมการ มิรับฟ้อง จึ่งให้ฟ้องแก่ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง ถ้าแลผู้รักษาเมือง ผู้รั้งมิรับ และผู้รักษาเมือง ปลัด ยกระบัตร กรมการ ทำผิดด้วยแล้ว จึ่งให้เข้ามาฟ้องณะกรุง ฯ ตามพระราชกำหนดกฎหมายแต่ก่อน ถ้าผู้ใดมิฟังจะมาร้องฟ้องหาอาชญา อุทธรณ์ เสมียนผู้คุม พะธำมรงค์ ซึ่งได้พิจารณาว่าความ และมิได้กล่าวโทษผู้พิจารณา ผู้กำกับ และผู้มีชื่ออยู่หัวเมืองเข้ามาร้องฟ้องณะกรุง ฯ หาอาชญา อุทธรณ์ กรมการหัวเมือง มิได้กล่าวโทษผู้รักษาเมือง ปลัด ยกระบัตร ไซร้ อย่าให้รับฟ้องไว้ว่ากล่าวเปนอันขาดทีเดียว ให้ผู้รับฟ้องนั้นสลักหลังส่งฟ้องคืนให้แก่ผู้ฟ้องว่ากล่าวตามพระราชกำหนดกฎหมาย และให้

ข้าทูลลออง ๆ ฝ่ายทหาร พลเรือน และขุนโรงขุนศาล ผู้บรรดาได้พิจารณาเนื้อความณะกรุง ๆ และผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการณะหัวเมืองทั้งปวง ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายให้นี้จงทุกประการ ถ้าผู้ ใดมิได้ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายแต่ข้อหนึ่งข้อใดไซร้ จะเอาตัวผู้นั้นเปนโทษตามโทษานุโทษ

กฎให้ไว้ณะวันศุกรเดือน ๑๑ ขึ้น ๗ ค่ำจุลศักราช ๑๑๒๔ ปีมะเมีย จัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๐๕ รัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY